

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Studijní program: Sociální práce
Studijní obor: Penitenciární péče
Kód oboru: 7502R023

Název bakalářské práce:

PŘÍČINY NÁRŮSTU KRIMINALITY MLADISTVÝCH

THE REASONS OF THE INCREASE OF THE CRIME RATE OF THE YOUTH

Autor:
Roman Wasserbauer
Novopackého 1548
440 01 Louny

Podpis autora:

Vedoucí práce: JUDr. Josef Souček, CSc.

Počet:

stran	obrázků	tabulek	grafů	zdrojů	příloh
64	0	6	9	31	3 + 1 CD

CD obsahuje celé znění bakalářské práce.

V Liberci dne: 15. 4. 2007

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno a příjmení:
Adresa:

Roman Wasserbauer
Novopackého 1548, 440 01 Louny

Studijní program:
Studijní obor:
Kód oboru:

Sociální práce
Penitenciární péče
7502R023

Název práce:

PŘÍČINY NÁRŮSTU KRIMINALITY MLADISTVÝCH

Název práce v angličtině:

THE REASONS OF THE INCREASE OF THE
CRIME RATE OF THE YOUTH

Vedoucí práce:

JUDr. Josef Souček, CSc.

Termín odevzdání práce:

30. 04. 2007

Bakalářská práce musí splňovat požadavky pro udělení akademického titulu „bakalář“ (Bc.).

.....
vedoucí bakalářské práce

.....
děkan FP TUL

.....
vedoucí katedry

Zadání převzal (student): Roman Wasserbauer

Datum: 28. 01. 2006

Podpis studenta:
Wasserbauer Roman

Cíl práce:

Zjištění a analýza příčin delikvence mladých lidí. Rozbor tradičních a alternativních metod řešení.

Základní literatura:

- ELLIOTT, M. *Jak ochránit své dítě*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-034-0
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X
- MATOUŠEK, O. *Dospívání chlapců v Čechách a na Moravě*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-121-5.
- MATOUŠEK, O. *Mládež a delikvence*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-226-2.
- RÖHR, P, H. *Hraniční porucha osobnosti*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-724-8
- ZAPLETAL, J. a kol. *Kriminologie: II. díl*. 3. upravené vyd. Praha: Policejní akademie České republiky, 1999. ISBN 80-7251-003-7

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom(a) povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

V Liberci dne: 15. 4. 2007

Podpis:

Touto cestou bych rád poděkoval vedoucímu mé bakalářské práce JUDr. Josefu Součkovi CSc. Za pomoc při zpracování práce, za jeho odborné rady a věcné připomínky, které zajisté přispěly k jejímu zkvalitnění. Dále bych rád poděkoval sociálním kurátorkám Městského úřadu v Lounech za poskytnutí odborných podkladů pro praktickou část práce, ale i za to, že mi umožnily podívat se na problematiku sociální práce z jiného úhlu pohledu, než na který jsem byl doposud zvyklý.

V neposlední řadě bych chtěl také poděkovat své manželce Ireně Wasserbauerové za bezmeznou trpělivost a morální podporu jednak při zpracování této bakalářské práce, ale i po celou dobu mého studia.

Název bakalářské práce: PŘÍČINY NÁRŮSTU KRIMINALITY MLADISTVÝCH
THE REASONS OF THE INCREASE OF THE CRIME RATE
OF THE YOUTH

Jména a příjemní autora: Roman Wasserbauer

Akademický rok odevzdání bakalářské práce: 2006/2007

Vedoucí bakalářské práce: JUDr. Josef Souček, CSc.

Resumé

Všeobecná krize hodnot, oslabení citových pout v rodině, preference ekonomických zájmů, krize pedagogických institucí. Tyto pojmy nejsou pouhými frázemi, jak se může na první pohled zdát, ale musíme za nimi hledat příčiny kriminality mládeže v naší zemi. Uvedená bakalářská práce se proto zabývá problematikou příčin nárůstu kriminality mladistvých, která je v současné době aktuálním tématem zejména z hlediska stupňující se brutality a nebezpečnosti pro společnost.

Práce je rozdělena do dvou základních částí. První část je teoretická, která na základě odborných zdrojů a vlastní zkušenosti z praxe popisuje základní strukturu kriminality mladistvých, činitele ovlivňující její vznik, nárůst a současný vývojový trend. Zabývá se rovněž otázkou etnických menšin ve vztahu ke kriminalitě mládeže a v neposlední řadě problematikou ústavní a ochranné výchovy jako důsledek předchozího delikventního a kriminálního chování. Druhou, praktickou část, pak tvoří dvě samostatné, přesto vzájemně související, podkapitoly. První podkapitola se zabývá analýzou kvantitativních a kvalitativních údajů policejních statistik a vysvětluje rozdílný pohled k vývoji kriminality mládeže, než jaký uvádějí oficiální policejní zdroje. Druhá podkapitola na základě zkoumaného vzorku zjišťovala základní příčiny kriminality mladistvého jedince umístěného do ústavní péče z důvodu delikventního nebo kriminálního jednání. Za největší přínos práce je možné považovat zjištění konkrétních příčin kriminality mladistvých a oblastí, do kterých by měla prioritně směřovat prevence.

Klíčová slova:

Mládež, mladistvý, dítě mladší 15 let, rodina, škola, parta, prevence, trend vývoje, ústavní výchova, ochranná výchova, porodnost, objasněnost.

Summary

General crises of value, weaken of family feelings , preference of economic interests, crises of pedagogic institutions. All these terms are not just simple phrases as it can seem to be at first. We have to think about them like the causes of the crime of our youth. The Bachelor work is based on the causes of youth crime increasing which is actual topic nowadays, especially because of increasing of brutality and danger for the society.

The work is divided into two main parts. The first part is theoretical which describes the basic structure of the youth crime, the factors influencing the crime origin, increasing and present development. The work mentions the ethnic groups according to the crime. The second, practical part is divided into two separated chapters which are somehow connected. The first chapter is based on quality and quantity analyses of the police dates. It also explains the different views to the development of youth crime. The views are different form the official police sources. The second chapter tries to find out the basic causes of crime of a single young person who is kept in the institutional care in order of offender or crime behaviour. The biggest contribution of this work is possibility to consider the found concrete causes which have important influence on development of youth crime in the future and the prevention.

Key words:

Young people, teenager, child younger then fifteen, school, gang, prevention, trend development, protective edutacion, institutional edutacion, brith rate, detections rate.

O B S A H

1	Úvod.....	9
2	Obecné vymezení kriminality mládeže.....	11
	2.1 Obecná majetková trestná činnost.....	13
	2.2 Násilná trestná činnost	14
	2.3 Hospodářská trestná činnost.....	15
3	Činitelé ovlivňující kriminalitu mládeže.....	15
	3.1 Dědičnost	16
	3.2 Příslušnost k pohlaví	17
	3.3 Alkoholová toxikomanie	17
	3.4 Nealkoholová toxikomanie	18
	3.5 Vliv médií	19
	3.6 Vliv party	22
	3.7 Vliv výchovy.....	23
	3.8 Škola a záškoláctví	25
	3.9 Sociální politika a politika práce	27
4	Etnické menšiny a multikulturní společnost.....	28
5	Problematika ústavní a ochranné výchovy	31
	5.1 Ochranná výchova.....	31
	5.2 Ústavní výchova	33
6	Rozbor tradičních a alternativních metod řešení kriminality mládeže	34
	6.1 Probace.....	35
	6.2 Mediace	36
	6.3 Zvláštní způsoby řízení v trestních věcech mladistvých.....	37
	6.3.1 Alternativy v trestním řízení.....	37
	6.3.2 Alternativy k trestním opatřením.....	39
7	Polemika nad snížením věkové hranice trestní odpovědnosti.....	40

8	Cíl a účel průzkumu praktické části bakalářské práce	43
8.1	Cíl praktické části.....	43
8.2	Stanovení předpokladů analýzy	44
9	Základní charakteristika zkoumaného vzorku 1	44
9.1	Interpretace získaných dat k vývoji kriminality	45
10	Základní charakteristika zkoumaného vzorku 2	49
10.1	Interpretace získaných dat.....	50
11	Závěr.....	56
12	Navrhovaná opatření.....	58
13	Seznam použitých zdrojů	61
14	Seznam tabulek a grafů v textu.....	63
15	Seznam příloh	64

1 Úvod

Úvod této bakalářské práce se neobejde bez zamyšlení nad tím, proč se společnost tak intenzivně zajímá a stará o chování mládeže. Děti jsou obecně spojeny se synonymem láska, duševní a morální čistotou, s nadějí na jejich lepší a šťastnější život. Vždyť ony jsou pro většinu z nás teprve vyvíjející se jedinci a jejich výkyvy v chování lze spíše nazvat nerozvážností, drzostí, rozverností, pubertou, seberealizací a mnoha dalšími, spíše omluvnými frázemi, které v lidech snad vyvolávají pohoršení, ale nevzbuzují v nich přehnané obavy a strach.

Ve své bakalářské práci se však věnuji „jiným“ dětem – těm, které přes své mládí již mají za sebou kriminální jednání, těm, jejichž chování výrazným způsobem vybočilo z běžných sociálních norem společnosti - jinak řečeno dětskou kriminalitou. Z tohoto důvodu je má bakalářská práce obsahově širší, než je její téma, neboť se zde zabýváme nejen nárůstem kriminality mladistvých, ale mládeže vůbec.

Cílem práce je vymezit hlavní příčiny zvyšující se kriminality mládeže v České republice a dále analyzovat tradiční a alternativní metody prevence. Mou snahou je zdokumentovat vývoj kriminality mládeže po roce 1989 a zaměřit se na její hlavní příčiny.

Práce je rozdělena do dvou základních částí. První část se věnuje problematice kriminality mládeže z teoretického hlediska. Uvedená problematika je analyzována z pohledu současného sociálního vývoje naší společnosti, ale také z hlediska právních norem vztahujících se k danému tématu. Rovněž jsou zde vymezeny základní oblasti dětské kriminality se zaměřením na specifika jednotlivých druhů trestné činnosti páchané dětmi a mladistvými. Součástí teoretické části práce je i rozbor stěžejních činitelů, které významně tuto oblast ovlivňují. Není však možné a ani nebylo cílem práce postihnout všechny ovlivňující činitele, neboť tato problematika jako dílčí jev vychází z celkového obrazu naší společnosti. V podstatě je komplexně provázána a ovlivňuje jí každodenní činnost každého jednotlivce. Pozornost je proto zaměřena zejména na ty činitele, do kterých by z preventivního hlediska měla intervence prioritně směřovat.

K problematice kriminality mládeže v České republice patří i otázka etnických menšin a z pohledu kriminality mládeže vliv majoritní společnosti na danou menšinu a opačně. V této oblasti je pro naši současnou společnost typická i otázka problematiky kriminality romské mládeže, která je zde rovněž interpretována.

Přestože by se mohlo zdát, že otázka ústavní a ochranné výchovy se nevztahuje k problematice daného tématu, opak je pravdou. Jedná se totiž o výchovný nástroj, kterým se společnost snaží řešit problémové a delikventní chování jednotlivců. Rovněž zde jsou shrnuty základní údaje o možnosti umístění dítěte do ústavní a ochranné výchovy. S uvedenou problematikou úzce souvisí i kapitola teoretické části věnující se tradičním a zejména pak alternativním metodám řešení kriminality mládeže. Neméně důležitá je i polemika nad otázkou věkové hranice trestní odpovědnosti, která je zde rovněž předestřena.

Praktická část bakalářské práce se dále na základě stanovených předpokladů věnuje vývojovému trendu kriminality mládeže v naší společnosti. Danou část považuji za jednu z nejdůležitějších, neboť fakticky vyvrací obecné teze o snižování kriminality mládeže tak, jak jsou prezentovány oficiálními policejními zdroji. Rovněž navazuje na třetí kapitolu teoretické části bakalářské práce, která se na základě studia osobních dokumentací klientů Úseku sociální prevence (dále USOP) při Městském úřadu v Lounech zabývá rozбором konkrétních příčin delikvence mládeže, jenž předcházely jejich ústavní a ochranné výchově.

Závěr bakalářské práce tvoří jednak shrnutí výsledků, které byly zjištěny z předchozího rozboru, a to zejména statistických zdrojů a dále pak zamyšlení se nad budoucností tohoto sociálně patologického jevu. Nedílnou součástí závěrečné části je i soubor navrhaných opatření v rámci dané problematiky, zejména v oblasti prevence a samotného řízení ve věcech mládeže.

2 Obecné vymezení kriminality mládeže

Vysoká kriminalita mládeže v České republice je jedním z negativních a v poslední době stále více diskutovaných jevů naší současné společnosti. Je to veliký problém, který je třeba řešit co nejrychleji a každé její řešení by mělo být provedeno odborně.

Nalézt to správné řešení snižování kriminality dětí a mládeže je ovšem velmi obtížné. Záleží totiž na řadě specifických faktorů, jako na osobnosti jedince, na prostředí, které ho obklopuje a na spoustě dalších vlivů. Proto některá řešení praktikovaná v určité době a v určité zemi nejsou účinná v jiné době nebo jiné zemi. Hledání optimálního řešení je tedy třeba přizpůsobit daným podmínkám. Je třeba reagovat na to, co je charakteristické pro současnou společnost a současnou mládež.

Rozšiřující se globalizace je spojená s velkým přesunem občanů jednotlivých států po celém světě, s čímž je spojen i přesun mnohdy zcela odlišných kultur, náboženství, morálních a společenských hodnot. Dopady globalizace ovlivňují i strukturu tradiční rodiny. Mají významný vliv na její zmenšení, na zvětšující se životní prostor každého jedince, především mladých lidí, na stále větší trend upřednostňování kariéry před rodinou, na změnu postavení mládeže ve společnosti, na její stále větší nezávislost na rodičích, na silný vliv médií, na utváření celosvětových názorů a postojů a na mnohé další změny, které jsou charakteristické pro dnešní společnost..

Trestná činnost dětí a mladistvých se v mnoha ohledech liší od trestné činnosti ostatních věkových skupin pachatelů. Je to dáno stupněm psychického a somatického vývoje, vlastnostmi, zkušenostmi i motivy k páčání trestné činnosti. Mládež páchá trestnou činnost častěji se spolupachateli ve skupině. Výběr předmětu útoku je určován jiným hodnotovým systémem než u dospělých. Pachatelé z řad mládeže často odcizují předměty, které momentálně potřebují, nebo které se jim vzhledem k věku líbí (např. automobily, motocykly, videa, televizory, oblečení, zbraně, nože, alkohol, cigarety, léky apod.). Věci získané z trestné činnosti bývají obvykle rozdělovány ve skupině.

Kriminalitou tedy rozumíme zejména úhrn pro společnost nebezpečných jednání, které označuje současná právní úprava jako trestné činy. Kriminalita se dále dělí do jednotlivých kategorií podle oblastí, v nichž se vyskytuje a dále se člení podle věkové struktury pachatelů. Oblast kriminality mládeže zahrnuje celkem dvě – respektive tři věkové kategorie:

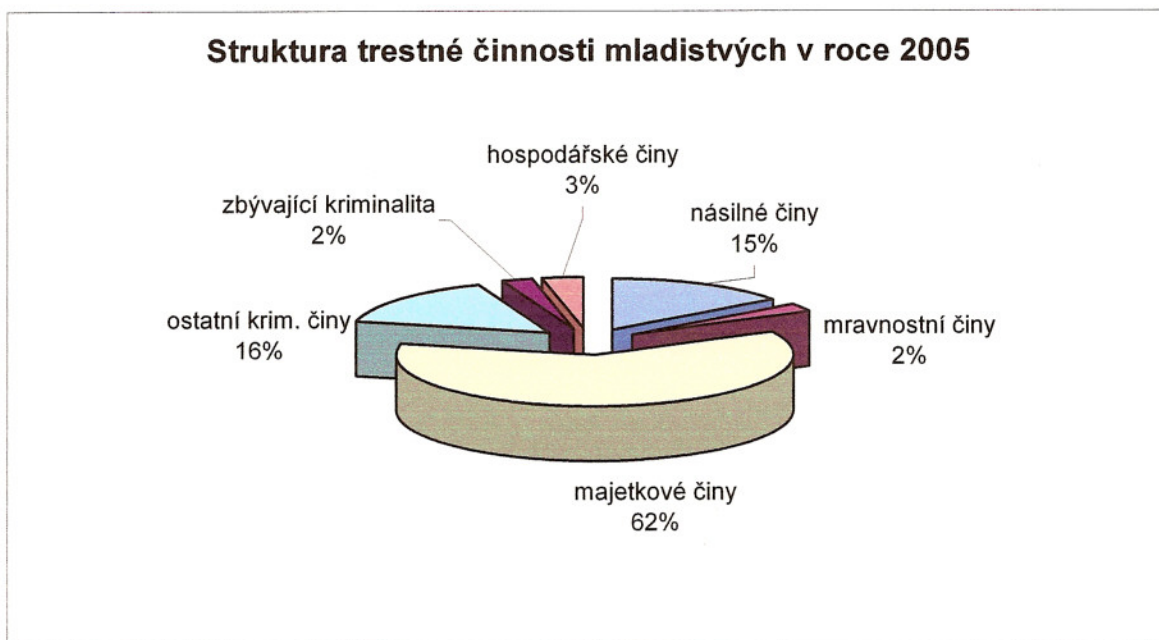
- Kategorie dětí tzv. *prekriminalita* (0 – 15 let)
- Kategorie mladistvých (15 – 18 let)
- Kategorie osob blízkých věku mladistvému tzv. *mladých dospělých* (18 – 24 let)

Podle § 11 trestního zákona (dále jen TZ) „*Kdo v době spáchání činu nedovrší patnáctý rok svého věku, není trestně odpovědný.*“ Věk pachatele je jedním ze znaků trestného činu, v tomto případě nenaplněným. Proto jednání **osoby mladší 15 let** (přestože naplňuje znaky skutkové podstaty trestného činu) trestným činem není, ale zákon o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen ZSM) ho označuje jako „*čin jinak trestný*“¹. Podle § 2 písm. c) ZSM se tato osoba nazývá „*dítě mladší patnácti let*“. Dovršením 15. roku se stává osoba trestně odpovědnou. Při interpretaci tohoto ustanovení je třeba přihlížet k § 89 odst. 15 TZ o počítání času. „*Kde tento zákon spojuje s uplynutím určité doby nějaký účinek, nezapočítává se do ní den, kdy nastala událost určující její začátek.*“ Podle § 2 písm. d) ZSM je **mladistvým** ten, „*kdo v době spáchání provinění dovrší patnáctý rok a nepřekročí osmnáctý rok svého věku*“. K nabytí zletilosti, podle jiných právních předpisů, před dovršením 18. roku věku se nepřihlíží a pro posouzení trestní odpovědnosti a pro účely trestního řízení se taková osoba posuzuje jako mladistvá. Podle ustanovení § 6 odst. 1 ZSM se **trestný čin spáchaný mladistvým nazývá proviněním. Mládeží** se pak podle ustanovení § 2 písm. b) souhrnně nazývají děti mladší patnácti let a mladiství.

Pro výběr nejvhodnějších opatření zaměřených na postih a prevenci kriminality mládeže má význam její struktura, viz graf 1. Doménou současnosti, ale i let předchozích, je majetková trestná činnost, která v současné době dle policejních statistik tvoří 60 – 70 % kriminality mládeže. Znepokojivým jevem ve vývoji kriminality mládeže je skutečnost, že majetková trestná činnost bývá stále častěji spojována s násilnou trestnou činností – ta je spojena se zvyšující se brutalitou a skupinovým pácháním. Kvantitativní podíl hospodářské trestné činnosti, s přihlédnutím k věku pachatelů, je z celkové kriminality mládeže zanedbatelný, i když z dlouhodobého hlediska má jednak vzrůstající tendenci a s ohledem na výši škody dosahuje značných hodnot.

¹ Zákon č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). § 2 písm. a).

Graf 1

Zdroj: statistiky Policie ČR, 2005

2.1 Majetková trestná činnost

Majetková trestná činnost není doménou jen mladistvých, ale na poli kriminality má obecně největší podíl. Tvoří zhruba 60 – 70 % podíl celkové trestné činnosti a je dlouhodobě výrazným negativním protispolečenským jevem. Přitom objasněnost majetkové trestné činnosti se pohybuje jen mezi 20 – 25 %, viz příloha č. 2. Z nových forem jejího páčání patří mezi nejvýznamnější zejména krádeže motorových vozidel a prosté krádeže v obchodech a obchodních řetězcích.

Podle objektů napadení je možné majetkovou trestnou činnost dělit na jednání směřující proti majetku fyzických osob (byty, rodinné domy, chaty a chalupy), proti majetku právnických osob (prodejny, restaurace, kanceláře) a proti objektům ve vlastnictví obcí a státu (veřejně přístupné budovy, úřady, obecně prospěšná zařízení). Další možnost členění majetkové trestné činnosti je na základě předmětu zájmu. Tato oblast má však velmi široké vymezení. Předměty zájmu pachatelů se různě prolínají a leckdy je předmět zájmu ovlivněn pachatelovou momentální příležitostí. Mladí pachatelé se zaměřují zejména na následující oblasti :

- Krádeže v obchodech
- Krádeže na osobách a kapesní krádeže

- Vloupání do nebytových objektů
- Vloupání do motorových vozidel

Kriminalita dětí má svá specifika: je páchána převážně ve skupinách a je doprovázena zbytečným a bezúčelným ničením věcí. Zatímco v minulosti bylo jednání převážně nahodilé a bez přípravy, v posledních letech je u mladých pachatelů páchajících majetkovou kriminalitu opakovaně zaznamenávána zvýšená kvalifikovanost. Jejich jednání je stále častěji promyšlené, přípravě věnují více času a úsilí, včetně předem zajištěného alibi. Snadnost spáchání trestného činu, nízké riziko odhalení, potrestání i vysoká pravděpodobnost zisku jsou právě u dětí významnými startovacími faktory kriminálního jednání.

2.2 Násilná trestná činnost

Znepokojivým jevem v současné společnosti je vývoj násilné trestné činnosti, které se děti a mladiství dopouštějí. Brutalita a neúměrné násilí je právě výrazným znakem kriminality mládeže. „Násilí je možné nejjednodušeji popsat jako nějaký druh mezilidského útoku, jehož cílem je poškodit nebo zničit“². Nadměrná brutalita mládeže vychází v podstatě z jejich nevyzrálosti uvědomovat si objektivně následky, které svým jednáním mohou způsobit. Významným činitelem ovlivňujícím násilnou trestnou činnost je pak níže zmiňovaný vliv médií – zejména televizní pořady, filmy a fenoménem posledních let jsou počítačové hry.

Nárůst brutality mezi mládeží úzce souvisí i s tzv. šikanou. Jde o zvláštní formu trestné činnosti, která je páchána mládeží na mládeži. Za šikanu můžeme označit psychické nebo fyzické násilí s cílem týrat, trápit, činit příkoří druhému. Projevuje se převážně úmyslným, opakovaným použitím síly jednotlivcem nebo skupinou osob vůči slabšímu nebo plachému jedinci. Šikana se může projevovat verbálními útoky, zcizováním a poškozováním věcí, vynucováním si úsluh a v neposlední řadě vymámením finančních prostředků pod určitou pohrůzkou násilí nebo jiné újmy.

Další násilnou trestnou činností, která v poslední době zaznamenává nejenom nárůst v řadách mládeže, ale je zde patrné i snižování věkové hranice pachatelů, jsou **loupeže**. Typickým znakem loupežných přepadení je dle trestního zákona „násilí nebo pohrůzka násilí, která musí být použita před zmocněním se předmětu útoku“³. Tuto skutečnost si mnozí

² KOUKOLÍK, F. *Vzpousta depravantů*. 1. vyd. Praha: Makropulos, 1996. s. 200.

³ Zákon č. 140/1961 Sb. *trestní zákon*. § 247.

pachatelé, zejména z řad mládeže, vůbec neuvědomují, a proto banální klukovina, kterou může být sebrání svačiny, kde ovšem předcházela určitá slovní výhrůžka nebo držení či kroucení například rukou v podstatě naplňuje skutkovou podstatu závažného trestného činu, jakým je loupež.

2.3 Hospodářská trestná činnost

Hospodářská kriminalita je ve své podstatě kriminalitou nenásilnou s mimořádným sociálním a zejména pak ekonomickým dopadem. Hospodářskou kriminalitou obecně rozumíme zaviněné jednání popsané ve zvláštní části TZ, poškozující hospodářský pořádek, systém ekonomických a souvisejících právních vztahů a také práva a oprávněné zájmy subjektů těchto vztahů. Škody v hospodářské trestné činnosti bývají v porovnání s obecnou kriminalitou velmi vysoké. Mezi typické hospodářské trestné činy, které páchá mládež, patří zejména porušování autorských práv (kopírování hudebních CD, kopírování her a DVD filmů apod.) a dále počítačová kriminalita (hacking, sniffing, šíření virů apod.).

3 Činitelé ovlivňující kriminalitu mládeže

Mezi rizikové faktory, které mohou vést k tomu, že dítě nebo mladistvý spáchá nějaký trestný čin, patří např. kontakt ve svém okolí s násilím, zbraněmi, drogami, partami, chudobou nebo neúspěch ve škole, nekvalitní školní prostředí, zanedbání ze strany rodiny, tradice kriminality v rodině, časté rodinné konflikty, špatný vztah k rodičům, užívání drog a alkoholu, zapojení mladých lidí do sexuálních služeb, ale i temperament, duševní problémy a řada dalších.

Bohužel také vliv rodiny na chování mládeže se v poslední době radikálně mění k horšímu. Jedním z důsledků uvolnění vztahů v rodině jsou zvýšené finanční možnosti dnešní mládeže. Jen z malé části jsou zdrojem těchto vysokých finančních příjmů mládeže, které se pohybují v tisícikorunových částkách, jejich rodiče. Ti v řadě případů totiž ani netuší odkud příjmy jejich dětí pocházejí. Na druhé straně se také setkáváme s rodinami, kde příjem dětí z nelegální činnosti je jedním z finančních příjmů celé rodiny a nejen že jsou danou rodinou akceptovány, ale někdy jsou jí dokonce i vyžadovány a rodiče své děti k nelegální činnosti přímo využívají. K výše uvedené skutečnosti navíc přispívá fakt, že velká část takového jednání není vůbec sankcionována a to ani společností a dokonce ani rodiči. Okolí jejich přestupky omlouvá, zatajuje a vůbec se jimi většinou ani nezabývá. Mladí pachatelé tak mnohdy nemají pocit, že by udělali něco špatného a hlavně jsou přesvědčeni, že jsou

beztrestní. Pro dnešní dobu je charakteristický nárůst příležitostí k páchání trestných činů. Rozvoj velkých měst a zvýšení mobility lidí přispěly k anonymitě a snížilo se tak případné riziko odhalení.

Většinou ovšem za trestným chováním jednotlivce nestojí jen jedna z těchto příčin, ale je naopak výsledkem kombinace působení výše uvedených faktorů jak ve škole, tak v rodině a v okolí jedince, stejně tak závisí i na náchylnosti jedince k trestné činnosti.

3.1 Dědičnost

Geny a jejich poruchy

Pokud bychom se podívali na kteroukoli tkáň svého těla mikroskopem, viděli bychom rozmanité druhy buněk. V buněčných jádrech se nachází deoxyribonukleová kyselina (DNK), která je nositelem dědičnosti. Části DNK určující jednotlivé vlastnosti živých tvorů se nazývají geny. Počet genů se u člověka odhaduje na 100 000. Jednu polovinu získáváme od matky, druhou od otce, přitom asi 30 000 genů - tedy necelá třetina, utváří mozek. Určuje tím jeho základní vlastnosti a to na celý život. Popletený, poškozený nebo ztracený gen může znamenat popletenou, poškozenou nebo ztracenou vlastnost, zrovna tak jako nějakou vlastnost navíc.

Spor o vztah dědičnosti a učení je snad jedním z nejstarších filozofických a vědeckých sporů vůbec. Krajní zastánci vlivu dědičnosti na chování člověka vycházeli z tvrzení, že dědičnost má zcela rozhodující význam, na který naše zkušenost nemůže mít příliš velký vliv. Krajní zastánci vlivu učení na lidské chování dokazovali, že je tomu opačně, a vše tedy záleží na výchově a učení. Spor mívával často politické, právní i morální rozměry. Jedna krajnost pak dokazovala, že jsou lidé, kteří se jako zločinci narodili a nedá se s tím nic dělat. Druhá pak u násilně se chovajících jedinců někdy doslova křečovitě hledala zanedbávání v rodině. Pravda je však někde uprostřed. Tyto dědičné vlohy však samy o sobě nevedou k vytvoření delikventní party, která vyloupí obchod. Genetická vlohá v podstatě snižuje práh pro působení vlivů prostředí, bez nichž by se delikventní chování neuskutečnilo.

Adopce

Klasickou metodou studia dědičnosti kriminálního chování jsou adopční studie, čili studie dětí, jež byly krátce po narození svěřeny do péče adoptivních rodičů. Studie, o kterou se opírá

Matoušek⁴, byla provedena v Dánsku u vzorku 14.427 adoptivních dětí, jejich biologických a náhradních rodin. V rodinách, kde nebyl ani biologický, ani adoptivní rodič usvědčen z trestného činu, mělo záznam v trestním rejstříku 13,5 % synů. V rodinách, kde byl usvědčen jen adoptivní rodič, mělo záznam v trestním rejstříku 14,7 % synů, což ze statistického hlediska s ohledem na rozsah vzorku nepřestavovalo významný rozdíl. Ale v rodinách, kde byl usvědčen z trestné činnosti biologický rodič, mělo záznam v trestním rejstříku 20 % synů. Pokud se kriminality dopouštěl i adoptivní rodič, stoupl procento na hodnotu 24,5 %. Tento výzkum sice nepotvrdil existenci specifické dispozice k určitému typu trestné činnosti, ale potvrdil to, že dědičnost není zanedbatelným prvkem při vývoji jedince a to i ve vztahu k poruchám chování, tzn. potenciální kriminalitě.

3.2 Příslušnost k pohlaví

Jedním ze základních činitelů vzniku a vývoje kriminálního jednání je i pohlaví jedince. Muži se podle dostupných statistik ve všech společnostech, ve všech dobách - nezávisle na druhu trestné činnosti, dopouštějí trestných činů mnohem častěji než ženy. V policejních statistikách stíhaných osob podle Čírtkové, jak uvádí Matoušek⁵, je průměrný poměr mužů k ženám 4 : 1, poměr uvalených vazeb 20 : 1 a poměr výkonu trestu 30 : 1.

Rozdíl v poměru mužské a ženské kriminality je připisován vrozené vyšší agresivitě mužů, jenž je ovlivňována mužským pohlavním hormonem testosteronem. Bez vlivu na vyšší kriminalitu mužů jistě není ani odlišný způsob výchovy dívek a chlapců – dívky jsou ve všech společnostech pod větší kontrolou ze strany rodičů, učitelů i dalších dospělých než chlapci, takže obecně řečeno mají více příležitostí vstřípit si zábrany k protispolečenskému chování.

3.3 Alkoholová toxikomanie

Sklenka vína či piva je sice vhodná pro rozprouzení zábavy mezi dospělými, ne však pro mladistvé. Nebezpečné je právě ono ztracení ostychu a zábran. Snížená sebekontrola a nekritičnost spolu s touhou vybit si agresivitu či něco si dokázat, vedou k páchání přestupků a trestných činů pod vlivem alkoholu. Mladiství se pak častěji dostávají do konfliktu se zákonem kvůli krádežím a vloupáním do aut či pouličních stánků a kvůli ublížení na zdraví. Jednou z možností jak zamezit tomuto druhu delikvence a odstranit tak jednu z příčin

⁴ MATOUŠEK, O. *Mládež a delikvence*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. s. 21 - 30.

⁵ MATOUŠEK, O. *Mládež a delikvence*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. s. 34.

kriminality mládeže je důsledně dodržovat zákaz prodeje alkoholu a porušení zákazu tvrdě sankcionovat.

Při zkoumání kriminogenní role alkoholu je třeba věnovat pozornost i jeho rozmanitému charakteru. Spojení mezi alkoholem a trestnou činností se projevuje v tom, že alkohol může vystupovat jako okolnost upevňující předchozí záměr a rozhodnutí spáchat trestný čin (stává se stimulátorem), nebo dovést k trestné činnosti člověka, který by se jí za střízliva nedopustil. Je možno formulovat případné vazby při opačném situování těchto činitelů tím způsobem, že trestná činnost působí jako stimulátor požívání alkoholu nezletilými. Výzkumy totiž dokazují, že první spáchané krádeže vedou k počátkům požívání alkoholu mládeží. Jak z výpovědí mladistvých pachatelů převážně vyplývá, finanční prostředky získané z trestné činnosti jsou jimi právě převážně utráceny za alkohol, cigarety a věci momentální potřeby.

3.4 Nealkoholová toxikomanie

Jednou z dalších příčin kriminality mladých lidí je užívání nealkoholových drog. Za drogu se podle Světové zdravotnické organizace (WHO) považuje taková látka, která je-li vpravena do organismu, může změnit některou z jeho funkcí. Definice stejné instituce ještě uvádí, že drogová závislost je tělesný a psychický stav vyplývající ze vzájemného působení mezi organismem a drogou charakterizovaný změnou chování nebo jinými reakcemi, které vždy zahrnují nutkání brát drogu stále nebo pravidelně. Zneužívání drog je však problémem spíše větších měst, zvláště pak Prahy. Na menších městech nelze drogy sehnat tak snadno, tudíž je zde i deliktů spáchaných pod jejich vlivem mnohem méně. Obdobně jako u alkoholu je i u nealkoholových drog trestná činnost páchána v důsledku ztráty kritičnosti a soudnosti. Značný vliv na tuto kriminalitu má také fakt, že uvedené drogy jsou nesporně finančně náročnější „formou trávení volného času“ než pití alkoholu. Závislost toxikomana i tlak strachu z abstinčních příznaků jej nutí udělat téměř cokoli od krádeží v obchodech až po vyloupení lékárny.

Po roce 1989 se u nás rychle mění systém užívání nealkoholových drog. Skončilo období relativně uzavřených narkomanských komunit, kdy část populace produkovala drogy pro sebe, a pro okruh sobě známých konzumentů. Specifika české drogové scény před rokem 1989 byla tedy v tom, že většina výrobců našich drog byla zároveň konzumenty. Prakticky neexistoval černý trh klasického typu ovládaný nejrůznějšími mafiemi, kde jsou drogy pouze lukrativním artiklem. Jako všude jinde i česká drogová scéna se začala po roce 1989 řídit ekonomickými pravidly a samotná výroba i distribuce je již dobře organizována.

Nejohroženější věkovou skupinou zůstávají 15 – 19 letí, kteří představují 45 % ze všech uživatelů. Jak vyplývá ze zprávy Národní protidrogové centrály⁶, průměrný věk nových problémových uživatelů v době jejich prvních návštěv v nízkoprahových zařízeních byl 20,9 let. Před dosažením věku 15 let již začalo drogu užívat 15,4 % nově evidovaných uživatelů, do věku 19 let 73 % z celkového počtu uživatelů. Podíly chlapců a dívek, kteří mají zkušenost s drogami, se v ČR téměř vyrovnaly.

Z dostupných statistik obecně vyplývá, že trestná činnost spojená s drogami v ČR narůstá, to se samozřejmě ve všech důsledcích projevuje i na kriminalitě mládeže. Nepodaří-li se proto omezit užívání drog mezi mládeží, dojde k nárůstu mladistvých mezi pachateli vlastní drogové kriminality, ale i kriminality majetkové, násilné a mravnostní. Kromě toho také existuje přímá souvislost s konzumací alkoholu, stimulačních drog a s gamblingem.

3.5 Vliv médií

V posledních letech se stále častěji hovoří o vlivu televize na množství i brutalitu páčání trestné činnosti. Agresivní a delikventní chování dětí je prokazatelně ovlivňováno násilím předváděným v televizních pořadech (např. s odstupem 10 - 15 let po rozšíření celoplošného televizního vysílání stoupl v USA, v Kanadě a v Jihoafrické republice počet zabítí na dvojnásobek). Kritickým věkem pro vliv televizního násilí je období před pubertou. Jestliže dítě již od útlého věku vidí v televizních seriálech i filmech hrdiny, kteří se doslova brodí v krvi a během svého vítězného tažení ničí všechny své nepřátele, není divu, že si různé nebezpečné úderů nebo kopy chtějí vyzkoušet v praxi a v podstatě nerozlišují hranice mezi realitou a fikcí. Podle Gjuričové⁷, zhlédne každé americké dítě předtím, než dosáhne věku deseti let, v televizi 8.000 vražd a 100.000 násilných činů.

Dospělí hodnotí filmy jako dobré či špatné umění, může to být chytrý střih, dobrá kamera, efektní režie... pro děti je to však „*vnímaná realita*“. Podle průzkumů z roku 1994 je pro 73 % mladých lidí (15 - 29 let) sledování televize hlavní náplní volného času. U dětí do 14 let je to až 93 %. Masová média se jeví jako silný socializační faktor. Podle odhadu odborníků stráví mladiství po devítileté školní docházce zhruba 18 000 hodin před televizní obrazovkou,

⁶ Zpráva 24th Conference of European ministers of justice. Moscow. In: *Penological Information*. [CD-ROM]. Bulletin NPC, Praha, 2003.

⁷ GJURIČOVÁ, J. ŽDÁRSKÝ, M. Vývoj kriminality v České republice se zvláštním zřetelem na kriminalitu dětí a mládeže. [online]. Praha: Ministerstvo vnitra, 1999. [cit. 12. 11. 2006]. Dostupné z internetu: <http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/1999/9901/vyvoj.html>.

avšak pouze 15 000 vyučovacích hodin ve školní lavici. Od roku 1996, jak uvádí Matoušek⁸, výrazně klesá zájem mladistvých o četbu časopisů, knih, o návštěvy divadel, výstav, galerií a prudce stoupá priorita televize, počítačů a světa internetu. Své představy o světě, konfliktech a způsobech jejich řešení čerpají mnohdy z fiktivní reality prezentované na obrazovce. Danou skutečnost ilustruje i výzkum provedený ve Švédsku, kde se 40 % dotazovaných dětí ve věku šesti až deseti let domnívalo, že lidé umírají pouze násilnou smrtí a vraždou.

Bezprostřední i následný vliv televizního násilí na míru dětské agrese byl tedy výše uvedenými průzkumy jednoznačně prokázán. Při procesu napodobování se uplatňuje hostilita, nevysvětlitelné násilné reakce, páchání trestných činů na "zkoušku" i hledání inspirace pro trestnou činnost v televizním vysílání. Zjednodušeně řečeno přibývá pachatelů z nudy, pachatelů dychtících po srovnání s mediálně vděčnými zabijáky filmových pláten.

Mladí lidé u nás, stejně jako většina populace, častěji sledují komerční televizní stanice. Každý den jsou prostřednictvím těchto televizních kanálů vysílány nejméně čtyři pořady s kriminálním obsahem nemluvě o „kriminálních senzacích“ vysílaných v některých publicistických pořadech. Experti hodnotící vysílání komerčních stanic s celorepublikovým pokrytím z hlediska socializačního působení na diváka shrnuli škodlivý vliv (zejména na mládež) do čtyř základních oblastí:

- samoučelové zobrazování násilí a jeho zlehčování,
- vulgární zobrazování sexu a lidského těla snižující lidskou důstojnost,
- agresivita zaměřená proti některým náboženským, politickým, sociálním, etnickým či jiným skupinám,
- špatný příklad pro mládež ohrožující její psychický, morální a sociální vývoj.

Kriminální prostředí stále intenzivněji vtahuje diváka do iluze, kdy může ztratit schopnost rozpoznávat realitu od světa filmu. Ovlivněný jedinec se snaží napodobit způsob páchání trestné činnosti, ale zároveň se vyvarovat chyb filmového pachatele. Iluze o dokonalosti činu podněcuje jeho naivní představu o neohroženosti a nepolapitelnosti.

V odborné literatuře se již zabydlel pojem *pondělní syndrom*, označující zvýšenou agresivitu dětí ve školkách a školách, která je vykládána jako uvolnění a odreagování se od

⁸ MATOUŠEK, O. *Mládež a delikvence*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. s. 102.

agresivity nahromaděné během stráveného víkendu u televize. Negativní vliv televize působí nejenom na zvyšování agresivity u disponovaných jedinců, nýbrž posiluje u všech lidí pocit o nebezpečnosti světa. Kromě toho televizní násilí nebezpečně oslabuje citlivost na násilí, s nímž se člověk setkává v reálném světě. Vášnivý konzument televize, ale i počítačových her, ztrácí kontakt se skutečným světem a kvůli tomu může slábnout jeho schopnost odlišovat možné a nemožné.

Z výše uvedeného vyplývá, že nezanedbatelnou odpovědnost vůči nejmladším generacím mají dnes vedle rodičů a učitelů i tvůrci televizního vysílání a filmoví producenti. Je pozoruhodné, jak se jeví rozdíl mezi obrazem zločince v naprosté většině filmů a obrazem zločince ve zpravodajství o skutečných událostech. Filmový zločinec je v dnešních filmech nápadně často líčen se sympatiemi a to i někdy v případech, kdy scénář inspirují skutečné události. Fakt, že živá předloha filmové postavy zabila řadu lidí, uskutečnila sérii loupeží a způsobila utrpení mnoha lidí, vůbec tvůrcům filmů nebrání obsadit do této úlohy nejpopulárnějšího herce, aby tato záporná postava byla ještě více sympatičtější. Některé náměty současných akčních filmů a thrillerů jsou z hlediska výchovy mládeže nebezpečné samy o sobě. Příběhy, v nichž se hrdinou stává zločinec, který vítězí nad jinými zločinci nebo dokonce nad policií, soudci i celou tzv. spořádanou společností, vyvolávají falešné pocity ospravedlňování zločincova chování. Mladému člověku pak přijde běžné někoho okrást nebo dokonce zabít neboť to vidí každý den v televizi.

O nebezpečném vlivu médií svědčí příklad nad jiné výmluvný přímo z našich českých poměrů. Pouhý den po přijetí zákona 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže přepadli tři mladíci (z toho jeden "nezletilec") zdravotní sestry Psychiatrické léčebny ve Šternberku. Zmlátili je železnou tyčí a uprchli se třista korunami a ukradeným mobilem. Ironickou skutečností této smutné události budiž to, že inspirace k útěku pramenila z „výchovného“ filmu Kobova garáž, jenž ukazuje obdobný útěk chovanců dřívějších výchovných ústavů. Mladí kriminálníci jaksi zapomněli na to, že z léčebny mohou odejít sami – bez násilí...

Představa, že přísnější regulace televize a jiných médií vyřeší problém kriminality mládeže je však naivní a bláznivá iluze, neboť tento negativní jev vychází z komplexního stavu v naší společnosti. Přesto se však jedná o jeden ze základních problémů, který by se neměl společností ani odborníky podceňovat a odkud by se měli odvíjet preventivní programy v boji proti kriminalitě mládeže.

3.6 Vliv party

Značnou část života trávíme společně s jinými lidmi a sociální příslušnost nás provází po celý život. Jednou z potřeb, kterou mladí lidé nejvíce upřednostňují, je být uznávaným, případně dokonce obdivovaným členem určité společnosti. Ve většině případů je danou společností právě skupina jejich vrstevníků, proto má někdy na jedince dokonce větší vliv než jeho vlastní rodina. Jak uvádí Matoušek⁹ „konečně se dá odůvodněně tvrdit, že obecně slabne vliv rodiny na dospívající děti a že při vzniku delikventního chování má prvořadý vliv vrstevnická skupina řídící se deviantní normou“.

V každé skupině hraje jedinec určitou roli, která vyjadřuje jeho osobnost. Současně ho však psychicky formuje, neboť jedním ze základních znaků skupiny je vzájemné působení jejích členů. Společné hodnoty a cíle posilují soudržnost skupiny, činí její členy navzájem závislými, což podporuje i dynamiku skupiny. Výsledný efekt se pak projevuje tím, že změna ve skupině vyvolá další změnu. Existuje několik druhů skupin. Rozlišují se podle počtu členů, způsobu komunikace a charakteru vzniku, podle intimního spojení členů včetně dalších charakteristických znaků.

Parta je malá neformální skupina. Komunikace v ní probíhá bezprostředně tváří v tvář a existují zde určité normy, jejichž nedodržení má za následek sankce. U svých členů uspokojuje zejména psychosociální potřeby (potřeba být s lidmi, být akceptován, získat uznání, prestiž, mít citovou odezvu apod.). Každý jedinec musí projevit určitou konformitu zřeknutím se vlastních názorů a postojů (je-li to skupinou vyžadováno) nebo je-li to v její prospěch. Podle významu skupiny pro jedince, její velikosti a struktury jejích členů, může mít na jednotlivce vliv kladný nebo záporný.

V partě má každý jedinec pocit anonymity dodávající mu pocit bezpečí. Na anonymitu pak spoléhají její členové při páchání trestné činnosti, a proto si dovolí věci, kterých by se sami těžko odvážili. Pro pachatele z řad mládeže je typická právě práce ve skupinách. Upoutat a zaujmout ostatní členy společnosti, respektive skupiny, se pokoušejí její členové především tím, že udělají společensky nepřípustnou věc, čímž si také snaží získat co nejvyšší pozici v hierarchii skupiny. Mezi konkrétní party patří vyznavači různých druhů moderní hudby, okultní skupiny, satanisté a další subkultury mládeže jako skinheads, vlajkonoši sportovních klubů (hooligans), bruslaři (skaters a rollers), sprejeři a mnoho dalších.

⁹ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. s. 101.

Kritickým obdobím je období puberty, kdy se mladiství cítí často osamělí, nerozumí si s okolím ani se svými nejbližšími, v krajním případě to může vést až k averzi vůči rodině a společnosti, ve větší míře inklinují k různým typům subkultur a parat. Je proto třeba podporovat proces socializace mladých lidí. Zejména pak pomoci jim vybudovat pozitivní vztah k okolí, ke svým blízkým. Pozornost je třeba věnovat především problematickým dětem.

Mladí lidé v tomto věku se nacházejí v situaci, kdy již nejsou dětmi ale zároveň ještě nejsou dospělými, přestože jsou na ně kladeny nároky stejné jako na dospělé jedince. Pro dnešní společnost je charakteristický zejména nárůst potřeb konzumentů. Aby mladí lidé zapadli mezi své vrstevníky, měli by nosit značkové zboží, mít mobilní telefon nebo provozovat moderní, ve většině případů finančně velmi náročné, sporty. Z uváděných důvodů jsou proto mladí lidé právě v období puberty nejvíce náchylní k trestné činnosti. Členství v delikventní partě rovněž může souviset s vyšší mírou záškoláctví a útěků z domova.

Náchylnějším prostředím pro vznik závadové party jsou spíše větší a středně velká města. Městské děti obecně řečeno mají více volného času (nemusí pomáhat rodičům při práci okolo domu apod.), zejména na ně nepůsobí silný vliv sociální kontroly a nízké anonymity charakteristické právě pro menší obce.

3.7 Vliv výchovy

Podle Němce¹⁰ „není ani tak důležité zda je rodina úplná, ale jak funkční jsou vztahy mezi jejími členy“. Naproti tomu však stále převládá názor, že neúplná rodina (zejména rodina s chybějícím otcem) se statisticky významně častěji vyskytuje jako charakteristika rodinného zázemí u delikventních osob. Děti vychovávané jen jedním z rodičů (převážně matkou) mají podle mezinárodních srovnávacích studií o něco horší výsledky ve škole, více zdravotních a psychických problémů a také více střetů se zákonem než děti ze srovnatelné socioekonomické vrstvy vyrůstající s oběma rodiči. Soudobý výzkum jasně ukazuje přítomnost otce v rodině jako faktor, který brání delikvenci syna. Chlapci žijící ve společné domácnosti s vlastním otcem mají významně menší sklon přestupovat meze zákona než chlapci žijící bez otce či s nevlastním otcem. V souvislosti s tím se potvrzuje význam otcovského vzoru a otcovské autority.

¹⁰ NĚMEC, J. *Psychopatie a kriminalita: Život ze dne na den*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo vnitra, 1993. s. 28.

At' úplná nebo neúplná rodina významně formuje osobnost člověka, vždy jsou v ní důvěrné vztahy a citové vazby. Výchova může ovlivnit, jak bude člověk v životě uznávat a ctít autority, zda bude lidem důvěřovat, jaké si vytvoří názory na svět a hodnoty, jak bude vycházet s ostatními apod. Velice přitom záleží na přístupu rodičů. Bude-li přístup k dítěti přespříliš autoritativní, může se z dítěte stát introvertní neprůbojný jedinec, případně člověk, který si bude své pocity agrese vybíjet na slabších. Pokud však výchova dítěte bude naopak příliš liberální, je zde nebezpečí, že z něho vyroste „samorostlý“ jedinec bez úcty k autoritě. Rodiče by proto měli k výchově přistupovat zodpovědně a nepodceňovat spolupráci s výchovnými institucemi jako např. škola nebo zájmový kroužek. Důležitou roli hraje i čas, věnovaný rodiči svým ratolestem. Zdaleka ne všechny děti dopouštějící se prohřešků proti normám společnosti vyrůstají v neúplných a rozvrácených rodinách. V poslední době přibývá mladých delikventů, u nichž je rodinná struktura v pořádku, ale rodiče pro své povolání nemají na děti čas a snaží se jim to vynahradit zvýšeným hmotným nebo finančním zabezpečením. To však dětem nestačí a často pak hledají útěchu v drogách nebo v partách, kde na sebe konáním větších nebo menších deliktů snaží soustředit pozornost a obdiv, čímž si nahrazují nedostatek lásky doma.

Jak se tedy dají charakterizovat rodiče predelikventních dětí? Podle Večerky¹¹ se především potvrdila hypotéza, že otcové i matky těchto dětí mají zpravidla nízké vzdělání (v porovnání s běžnou populací občanů ČR) a tomu odpovídající profesní (nejčastěji nekvalifikované dělnické) zařazení. Výši dosaženého vzdělání u rodičů lze tedy považovat za výrazně kriminogenně působící faktor. V romských rodinách vedle extrémně nízkého vzdělání a vysoké míry nezaměstnanosti spolupůsobí i další aspekty sociokulturního handicapu, zejména špatná znalost českého jazyka nebo odlišný životní styl a mentalita jedinců.

Faktický způsob obživy rodičů však zdaleka ne vždy odpovídá původní profesi: zaměstnána je pouze třetina matek a necelá polovina otců. V evidenci úřadů práce je zhruba 15 % rodičů, zbytek buď oficiálně nepracuje nebo je v invalidním důchodu, řada matek je na opakované mateřské dovolené. Navíc u vlastních rodičů zjišťujeme často negativní, v lepším případě průměrný vztah k práci. Negativní vzory chování rodičů ve vztahu k práci můžeme opět považovat za významný kriminogenní faktor, který bude mít s velkou pravděpodobností v budoucnu dopad na chování jejich dětí.

¹¹ VEČERKA, K a spol. *Kriminologické charakteristiky dětí s nařízenou ústavní a ochrannou výchovou*. Sociologický časopis 2001, ročník 37. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2001. s. 89 – 102.

Obrátíme nyní pozornost k výchovným stylům rodičů, především matky. Ta, jak se ukazuje, zůstává často na výchovu sama, a to i v případech formálně úplné rodiny. Otec bývá totiž mnohdy pouze formálním „vychovatelem“.

Večerka¹² ve své studii dále uvádí, že pro matky problémových dětí je v krajních hodnotách příznačnější:

být nedůsledná ve výchově (87,2 %)	než být důsledná (3,6 %)
nechávat dítě bez dozoru (74,6 %)	než je přehnaně kontrolovat (6,6 %)
zanedbávat péči o ně (57,9 %)	než o ně přehnaně pečovat (8,9 %)
mít k němu kladný emoční vztah (57,5 %)	než záporný vztah (11,6 %)
omlouvat jeho prohřešky (54,0 %)	než je obviňovat (17,1 %)
spíše je netrestat (49,9 %)	než je přehnaně trestat (15,9 %)

Z uvedeného přehledu se podle očekávání ukazuje velmi často nevhodné pedagogické působení (někdy spíše „nepůsobení“) matek na problémové děti. Uvědomíme-li si kombinaci výchovné nedůslednosti, zanedbávání a často i nelásky nebo lhostejnosti vůči dítěti, nemůžeme reálně očekávat jiný než problematický vývoj takového jedince. Zvláště přičteme-li k tomu neadekvátní reakce na chování dítěte a často špatný osobní příklad.

3.8 Škola a záškoláctví

Na školu klade společnost ještě řadu dalších požadavků než je jen učení. Škola by měla děti nejen kvalifikovat pro budoucí práci, ale také ve spolupráci s rodinou je vychovávat k občanské angažovanosti. Není však snadné skloubit zájmy společnosti, rodiny a školy. Rodiny někdy se školou spolupracovat nechtějí, mají-li jiné hodnotové preference než škola. Fungování dítěte ve školním prostředí je další důležitou proměnou v jeho celkovém osobnostním profilu. Kriminologická teorie dokládá, že negativní vztah ke vzdělání, škole nebo učitelům je závažným kriminogenním faktorem, který lze považovat za jednu z možných příčin delikventního chování. Rovněž i výrazné oslabení mechanismů školy působit na mimoškolní aktivity mládeže lze považovat z hlediska sociální výchovy a prevence za zpětný krok.

¹² VEČERKA, K a spol. *Kriminologické charakteristiky dětí s nařízenou ústavní a ochrannou výchovou*. Sociologický časopis 2001, ročník 37. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2001. s. 93.

Porucha pozornosti s hyperaktivitou (ADHD Attention Deficit - Hyperactivity Disorder)

Jde o velmi častou změnu chování projevů dítěte vznikající na bázi strukturálních změn CNS. Poruchou ADHD je (dle odhadu) postiženo 1 - 5 % školních dětí, přičemž chlapci jsou postiženi přibližně osmkrát častěji než dívky. Toto onemocnění obvykle začíná v předškolním věku a jeho nejčastější příznaky jsou:

- **Nadměrná aktivita:** Dítě doslova nevydrží sedět, pobíhá, je neklidné, odebíhá od stolu, kde má rodina společně jíst, nevydrží ve školní lavici. Domluvy po dobrém ani po zlém, sliby, odměny ani tresty nepomáhají, spíše stav zhoršují.
- **Citová nevyváženost:** Tyto děti se rychle citově přesmykují z dobré nálady do rozmrzelosti, smutku, podrážděnosti, útočnosti a zpět k usměvavému chování.
- **Poruchy vnímání ve vztahu k hybnosti:** Děti se jeví jako nešikovné, vyvolávají nesoustředěný dojem, který může pro okolí působit jako cílená provokace.
- **Poruchy pozornosti:** Nedokážou udržet pozornost, která jim doslova téká z předmětu na předmět, z tématu na téma. Seběmenší podnět je ruší a rozptyluje, tím pádem mají značné problémy ve školním prostředí, kde jsou neustále káráni za vyrušování.
- **Impulzivita:** Na podnět odpovídají bezhlavě, zbrkle, často bez rozmyslu a nepřiměřeně. Na nepatrné podněty odpovídají bouřlivě.

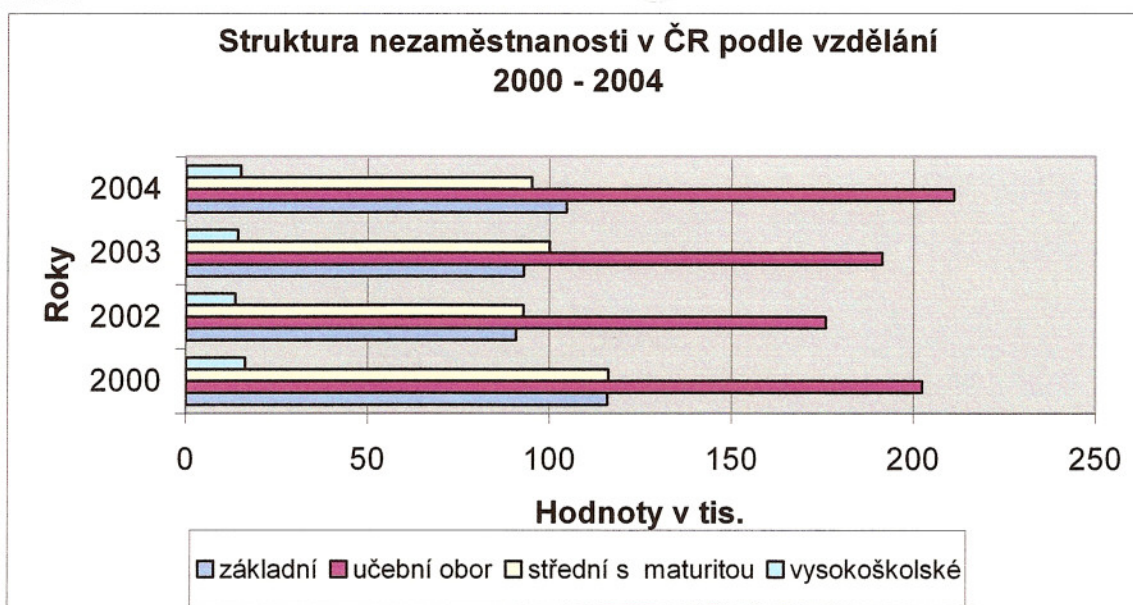
Za pozornost stojí i fakt, že u řady dětí, u nichž se vyskytují shora uvedené problémy s chováním, není ze strany pedagogů uváděný deficit zohledňován, ale naopak jsou více sankcionováni. Tím v podstatě začíná „nekonečná spirála problémů“, škola se pro takové dítě stává místem neustálého kárání a nepochopení jeho vlastních potřeb. Tudíž o toto místo ztrácejí zájem, což se projeví výrazným zhoršením školního prospěchu a začínají se objevovat první případy záškoláctví. Včasnou intervencí ze strany rodičů, školy a v neposlední řadě i sociálních kurátorů je možné stávající negativní jev ještě rychle zvrátit. V opačném případě se tento negativní stav prohlubuje a jedinec pak obvykle začíná s pácháním různé trestné činnosti, zejména z důvodu získávání finančních prostředků, vlivu party apod. Celá spirála zpravidla končí policejním vyšetřováním, v horším případě soudním nařízením určitého typu ústavní péče.

3.9 Sociální politika a politika práce

Kriminalita mládeže je jev spojený také s nezaměstnaností, s nemajetností, s nedostatečným vzděláním a s nízkou motivací k práci, viz graf 2. Všechny zmiňované faktory se následně propojují a tvoří souhrn předpokladů pro páchaní trestné činnosti z důvodu „snazšího“ způsobu získání finančních prostředků, oproti klasicky pojatému zaměstnání. Výše popsané skutečnosti rozhodně neznamenaají fakt, že mládež z dobře situovaných rodin trestnou činnost nepáchá. Zde však (jak již bylo řečeno) nehraje ve většině případů primární roli snaha o získání finančních prostředků, tak jak je tomu u předchozí sociální skupiny, ale odráží se vliv party, selhání výchovných mechanismů rodiny případně i vzdělávacího systému.

Jakési podhoubí kriminality tvoří převážně sociálně hendikepované vrstvy obyvatel, což samozřejmě osvětluje největší podíl majetkové trestné kriminality z kriminality celkové. Vzdělávací politika, podobně jako politika bytová, sociálních dávek a rodinná, může nepřímo kriminalitu redukovat. Tyto politiky však musí být v souladu. Příliš štědré sociální dávky spolu s nedostatkem pracovních příležitostí, nízkou dostupností bytů a s nedostatečnými možnostmi získat potřebnou kvalifikaci vedou k situaci, že mladí lidé jsou schopni přežívat, ale nejsou motivováni ke změně svého postavení a sociální situace. A to je právě příklad aktuálního stavu naší společnosti, kdy štědrost sociálních dávek jdoucí ruku v ruce s nevhodně nastaveným mechanismem politiky zaměstnanosti jen v omezeném rozsahu vytváří pozitivní podněty nebo tlaky na mladou generaci, které by měly vést ke změně jejich sociálního statusu a začlenění do pracovního procesu.

Graf 2

Zdroj: statistiky MPSV, 2000 - 2004

4 Etnické menšiny a multikulturní společnost

Etnické skupiny v Evropě v období vzniku národních států byly relativně malé. Přesto i tam, zejména díky imigraci z bývalých mimoevropských zemí do padesátých let minulého století, stoupá počet etnických skupin žijících v určité zemi a zvyšuje se i počet příslušníků jednotlivých etnických skupin. Paradoxem některých zemí v budoucnu bude dokonce to, že se z menšiny stanou většiny.

Etnické menšiny mají jiné kulturní zvyklosti než většina, jiná náboženství, jiné hodnotové preference, jiný životní styl. Žijí skoro všude odděleny od většinové společnosti bariérami horšího společenského postavení, zvláštních čtvrtí nebo oblastí, mnohdy profesemi s nízkou společenskou prestiží. Významnou bariérou je také nízká ochota příslušníků většinové společnosti uzavírat sňatky s lidmi příslušícími k menšinám. Příslušníci menšiny mají obecně nižší vzdělání, nižší příjmy, horší bydlení, jsou častěji nezaměstnaní a v neposlední řadě mají vyšší podíl na kriminalitě.

Česká republika je demokratický právní stát založený na tzv. občanském principu. To znamená, že nositelem státnosti není národ (jako skupina osob definovaná jazykem, kulturou a tradicí), ale lid, tedy taková skupina, jejíž členy spojuje právě to, že bez ohledu na tyto rozdíly se vlastnosti jsou občany jednoho státu.

Romové jsou v naší zemi nejpočetnější a také jedinou odlišnou skupinou, která vyvolává velmi vyhraněné postoje. Většinová společnost ji vnímá nepříznivě, málo ji zná a trpí vůči ní mnoha předsudky, k nimž patří i „demonizování“ Romů jako rozených kriminálků. Většinová společnost Romy vnímá jednoznačně etnocentricky, jako cizorodý prvek, jako lidi „druhého řádu“.

Romové jsou kočovnická kultura, která si na své cestě z Indie do střední Evropy před asi 600 lety osvojila i některé kulturní zvyklosti většinových společenství, se kterými se při putování setkala. Trvalé usídlení praktikované obyvateli našeho venkova i měst, jim byl dlouho cizí. Romové nejsou jednotnou etnickou menšinou – dělí se na klanová společenství podle toho, odkud do našeho státu přišli. Mezi jednotlivými klany však panuje určitá rivalita. V jejich hierarchii stojí nejvýše Olaši, kteří přišli z Rumunska.

Romové u nás byli předmětem necitlivé osídlovací politiky státu v padesátých letech minulého století. V podstatě šlo o násilné usazování a přesídlování do příhraničních vesnic a do měst, kde se začal budovat těžký průmysl. Ke své národnosti se většina z nich nehlásí

mnohdy z obavy před represemi majoritní společnosti. Ve srovnání s majoritní společností mají Romové, stejně jako znevýhodněné menšiny v jiných zemích, mnohem nepříznivější ukazatele vzdělanosti, nezaměstnanosti apod.

Odpojení romských dětí od majoritní kultury je v některých případech zcela evidentní – dítě ani nenastoupí povinnou školní docházku, protože je rodiče do školy neposílají. V jiném, ale obdobném případě dojde k rozchodu romského dítěte s majoritní kulturou hned po prvním intenzivním kontaktu – v počátku povinné školní docházky. Romské dítě nepřipravené na nároky běžného školství selhává a vzápětí je přeřazeno do speciální základní školy. Ve školském prostředí, kde se nevytvoří dobrý kontakt mezi pedagogem a dítětem, je pak posilována jednak solidarita romského dítěte s rodinou, jednak solidarita s podobně „postiženými“ spolužáky příslušejícími ke stejnému etniku.

Jak uvádí Matoušek¹³ „...nedojde-li k výrazné změně společenského klimatu a ke zřetelnému oslabení bariér mezi většinou a menšinou, není těžké předpovědět rizika hrozící v budoucnu romské mládeži. Bude-li pokračovat otevřený rasismus většinové společnosti a bude-li růst odpor romských dětí ke školám, poroste-li dál jejich nezaměstnanost, prohloubí se ještě více pomyslné propasti mezi oběma skupinami a to jak z hlediska sociálně kulturního, tak z hlediska ekonomického“. Je zde proto předpoklad vzniku několika ideologií této menšiny. Část z těchto mladých lidí bude zcela rezignovat na společenský vzestup a bude se živit kriminalitou, prostitucí nebo spoléhat na podporu sociálního systému státu. Část propadne drogám, alkoholu a násilí. Část bude dále bez velkého efektu napravována v ústavních zařízeních pro delikventní mládež ovšem s reálným předpokladem vrácení se k předchozímu způsobu života. Jen malá část mladých lidí se pokusí získat v majoritní společnosti respekt svým podnikáním a později snad i svými společenskými pozicemi.

Romská psychika se v některých aspektech odlišuje od psychiky jiných skupin obyvatel. V každodenní praxi se projevují odlišné vzorce chování a jednání, které je třeba chápat jako přímé důsledky specifických rysů a dekodovat je na základě znalostí romské psychiky.

Sociální komunikace

Romové mají extrémně vyvinutý smysl pro neverbální komunikaci a specifický smysl pro empatii – dorozumívání probíhá pomocí obličejové mimiky, gestiky, haptiky. Typické je

¹³ MATOUŠEK, O. *Mládež a delikvence*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. s. 19.

nárazové afektové jednání, které charakterizuje staré romské rčení: „Romský hněv je jako vítr, přežene se a hned je pryč“.

Prožívání času a prostoru

Jak uvádí Bakalář¹⁴, Romové nechápou a neprožívají dimenzi času jako lineární s její minulostí, přítomností a budoucností. Jejich čas se omezuje pouze na rozměr aktuálně prožívané přítomnosti. Jako pozitivní jev tohoto vnímání je možné uvést např. bezprostřednost, na druhou stranu jako negativní jev lze uvést neodpovědnost.

Preferování požitku

Stěžejní romský mentální fenomén – nutnost primárního uspokojování všech momentálních fyziologických nebo psychických potřeb. Jednoznačné preferování silného požitku může vést i k osobním ztrátám v budoucnosti, či dokonce za cenu vlastního sebezničení.

Romipen a čačipen

Říká se, že romskou identitu tvoří tzv. romipen, což je nepsaný zákon, jakýsi soubor hodnot, které jsou teoreticky univerzální a vlastní všem Romům. Důležitou součástí romipen je tzv. čačipen – pravda, právo, spravedlnost. Ovšem chápání spravedlnosti může být v diametrálním protikladu k chápání spravedlnosti majoritní společnosti. Příkladem může být romské slovo **de man**, (půjč mi, ale také dej) Romové nečekají, že musí půjčenou věc vrátit, protože oni by jednali také tak. Platí zásady solidarity: „dnes mám já, zítra budeš mít ty“.

Kriminalita

Podle Bakaláře¹⁵ byl v roce 1992 podíl Romů na trestné činnosti v ČR 16 %, tj. třikrát až pětikrát vyšší než je jejich podíl v populaci. Přitom podíl celkové vězeňské populace tvoří kolem 50 %. Romové, podobně jako většina minorit, mají dvojí etický standart: asociální jevy vůči Romům jsou hodnoceny výrazně přísněji než obdobné činy zaměřené na příslušníky majority. Podvodné či nesolidní chování namířené proti neromům je dokonce schvalováno a kryto (ukrytí lupu, fyzická obrana, křivá výpověď, nastrčení méně trestně postižitelné osoby – dítě, těhotná žena).

¹⁴ BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004. s. 75.

¹⁵ BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004. s. 93.

Škola

Říčan¹⁶ také popisuje výrazné odlišnosti v chování romských dětí ve škole:

- Bývají živější, temperamentnější, hůře se ukáznoují, vykřikují. Také se hůře soustředí, potřebují častější přestávky, při kterých si mohou zacvičit, zakřičet, zazpívat.
- Jsou bezprostřední, hlučné, hravé. Rády vykládají o tom, co kdo z příbuzných vlastní, ale také o tom, co kdo ukradl nebo jak jinak porušil zákon.
- Kolem pátého ročníku začíná být dítě vzpurné, ztrácí zájem o školu a objevují se zde znaky tzv. „volání krve“.

K porozumění a chápání romské populace je třeba mít však na paměti to, že toto etnikum je velmi různorodé a případný sebepodrobnější popis životních podmínek a obvyklých kulturních praktik nemůže představovat obecný návod pro chápání těchto lidí. Smyslem shora uvedených informací je ukázat některé obecné rysy této kultury s výhradou, že žádná ze zmíněných skutečností neplatí univerzálně pro všechny osoby považované za Romy.

5 Problematika ústavní a ochranné výchovy

5.1 Ochranná výchova

Ochranná opatření, mezi které patří i ochranná výchova, jsou ukládána trestním soudem a jsou vynutitelná státní mocí. Ochranná výchova je zakotvena v § 21 a 22 ZSM, kde se mimo jiné hovoří i o tom, že ochrannou výchovu lze uložit pouze podle tohoto zákona, ostatní ochranná opatření, kterými jsou ochranné léčení a zabránění věci se ukládají podle trestního zákona. Základní podmínkou pro uložení ochranné výchovy je odsouzení, tzn. uznání vinným pro trestný čin, resp. přečin.

Ochranná výchova je druhem ochranného opatření, které lze uložit pouze mladistvému, tzn. osobě, která v době spáchání trestného činu dovršila 15. rok svého věku a nepřekročila 18. rok věku. Ochrannou výchovu je však možno ve zvláštních případech uložit i osobě, která dovršila 12. rok věku; tedy trestně neodpovědné osobě.

¹⁶ ŘÍČAN, P., *S Romy žít budeme - jde o to jak*. Praha: Portál, 1998. s. 112 – 116.

- Obligatorní uložení nastupuje v případě, že osoba, která dovršila 12. rok věku a je mladší než 15 let, spáchá některý čin, který by u dospělého pachatele zakládal skutkovou podstatu trestného činu, na který trestní zákon ve zvláštní části stanoví možnost uložení výjimečného trestu odnětí svobody.
- Fakultativně může soud uložit ochrannou výchovu osobě mladší 15 let, která spáchala čin jinak trestný, jestliže je to nutné k zajištění její řádné výchovy.

Soud stanoví podmínky pro uložení ochranné výchovy následovně:

- a) o výchovu mladistvého není náležitě postaráno,
- b) dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána nebo
- c) vyžaduje to prostředí v němž mladistvý žije.

Ochranná výchova se vykonává ve zvláštních zařízeních provozovaných resortem Ministerstva školství¹⁷, vyžaduje-li to však zdravotní stav chovance, vykonává se v léčebném ústavu. Za zvláštní výchovná zařízení k výkonu ochranné výchovy se pak považují výchovné ústavy pro mládež, osoby mladší patnácti let ochrannou výchovu vykonávají v dětských domovech se školou a dále existují také výchovné ústavy pro nezletilé matky. Komplexní vyšetření a následné umístění dětí do výše uvedených zařízení zajišťuje diagnostický ústav.

Výkon ochranné výchovy začíná v diagnostických ústavech, jejichž prostřednictvím se osoby, jimž byla uložena ochranná výchova, přijímají a rozmisťují do příslušných ústavů po potřebném psychologickém a pedagogickém vyšetření. Tyto diagnostické ústavy se člení na dětské diagnostické ústavy a diagnostické ústavy pro mládež.

V zařízeních a ústavech, kde je vykonávána ochranná výchova, se zabezpečuje výchova a péče, kterou by měli mládeži poskytnout rodiče nebo zákonní zástupci. Mimo toho zákon ukládá, aby řádným pedagogickým vedením byla zabezpečena příprava chovance na jeho budoucí povolání. Tato je zajištěna vytvářením příznivých podmínek pro studium mládeže na středních školách, pomocí při volbě povolání a pomocí při sjednávání učebních a pracovních poměrů.

Ochranná výchova trvá dokud to vyžaduje její účel, nejdéle do dovršení 18. roku věku chovance, výjimečně do 19. roku. Soud od ochranné výchovy upustí, pominou-li důvody, pro

¹⁷ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy ne ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

které byla uložena. Ochranná výchova by měla být základním opatřením soudu pro mládež vůči mladistvým v závažnějších věcech, neboť uložení ochranné výchovy ve vhodných případech by mohlo nahradit funkci nepodmíněného trestu odnětí svobody.

Zkušenosti ukázaly, že u mladistvých se závažnější trestnou činností je adekvátní uložit ochrannou výchovu. To především vzhledem k útekům ze zařízení, které jsou pak chápány jako maření soudního rozhodnutí a jsou i trestány. To neplatí u ústavní výchovy a předběžného opatření. Zde tresty za útky zrušil v roce 1997 Ústavní soud¹⁸, viz příloha č.1.

5.2 Ústavní výchova

Ústavní výchova se řídí § 46 zákona o rodině. Nejsou-li splněny podmínky pro uložení ochranné výchovy podle § 22 ZSM a výchova dítěte je vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit - v těchto případech může soud nařídít ústavní výchovu i v případě, že jiná výchovná opatření nepředcházela. Jinými výchovnými opatřeními rozumíme především napomenutí, dohled a výchovná omezení. Za jiná výchovná opatření lze také považovat odebrání dítěte z rodiny a umístění do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče nebo pěstounské péče¹⁹. Řízení o nařízení ústavní výchovy může být zahájeno i bez návrhu, neboť se jedná o řízení ve věci péče o nezletilé. Řízení však může být zahájeno i na návrh, který je oprávněn podat obecní úřad obce s rozšířenou působností.

Výchova nezletilého dítěte je vážně ohrožena, jestliže rodiče dítě zanedbávají po stránce výchovné, citové, materiální, hygienické apod., nevykonávají nad ním dohled, tolerují například záškoláctví, požívání alkoholu popř. drog, gambling aj. Jedná se o takový stav, že existuje reálná možnost narušení výchovy dítěte a ústavní výchova zde plní funkci preventivní. Vážně narušena je výchova nezletilého dítěte negativním chováním vlastních rodičů nebo dalších osob, se kterými se dítě stýká. Dále ji narušuje výchovná nezpůsobilost rodičů, jejich asociální chování a vlivy širšího rodinného prostředí. Zde tedy nastupuje ústavní výchova s funkcí nápravnou. Za jiné závažné důvody, pro které rodiče nemohou výchovu nezletilého dítěte zabezpečit, je možné považovat vážnou nemoc rodičů, pro kterou nemohou

¹⁸ Rozhodnutí Ústavního soudu o zrušení části ustanovení § 171 odst. 1 písm. d) trestního zákona č. 140/1961 Sb., v platném znění, za účasti Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR - ÚS 31/96. [online]. Brno, 1997. [cit. 3.1.2007]. Dostupné na internetu: http://www.judikatura.cz/cgi-bin/jus/aspi_lit_4?WVCNC+399+jus-1.

¹⁹ Zákon č. 218/2003 Sb. O odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). § 15 odst. 2.

výchovu dítěte zajistit, dlouhodobou nepřítomnost rodičů z různých důvodů (např. vazba, výkon trestu, smrt rodičů apod.). Tyto důvody mohou existovat i u dítěte samotného, například jeho duševní porucha. V tomto případě plní ústavní výchova funkci výchovnou s akcentem na ochranu zájmu dítěte. Z důležitých důvodů může soud prodloužit ústavní výchovu až na jeden rok po dosažení zletilosti.

Pominou-li pro nařízení ústavní výchovy její důvody nebo lze-li dítěti zajistit náhradní rodinnou péči, soud ústavní výchovu zruší. Ústavní výchova není opatřením podle trestního práva, ale je výchovným opatřením podle rodinného práva a nemůže nahrazovat ochrannou výchovu, pokud jsou splněny zákonné podmínky pro její uložení (§ 21 a § 22 ZSM).

6 Rozbor tradičních a alternativních metod řešení kriminality mládeže

V souvislosti s kriminalitou mládeže vstoupil v platnost zákon č. 218/2003 o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, který upravuje podmínky odpovědnosti mládeže za protiprávní činy uvedené v trestním zákoně, opatření ukládaná za takové protiprávní činy, postup, rozhodování a výkon soudnictví ve věcech mládeže. Účelnost ZSM vymezuje § 1 odst. 2 následovně: *„Projednáváním protiprávních činů, kterých se dopustili děti mladší patnácti let a mladiství, se sleduje, aby se na toho, kdo se takového činu dopustil, užilo opatření, které účinně přispěje k tomu, aby se nadále páčání protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem; řízení musí být vedeno tak, aby přispívalo k předcházení a zamezování páčání protiprávních činů“.*

Dle osnovy zákona č. 218/2003 Sb. ZSM je vytvořena určitá hierarchie vzájemně se doplňujících sankcí²⁰ a posloupnost těchto sankcí lze rozdělit asi takto:

- 1. výchovná opatření,**
- 2. ochranná opatření,**
- 3. trestní opatření.**

²⁰ Zákon č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). § 10.

Nositeli aktivit spojených s některými opatřeními i odklony v trestním řízení jsou pracovníci Probační a mediační služby, jejichž činnost upravuje zákon č. 257/2000 Sb. o Probační a mediační službě (dále PMS) ve znění pozdějších změn a doplňků, a kteří provádějí specifické vybrané úkony.

Probační pracovníci plní zejména následující úkoly:

- při podmíněném odsouzení s dohledem, při podmíněném upuštění od potrestání s dohledem, při podmíněném odsouzení a po podmíněném zastavení trestního stíhání sledují a usměrňují způsob života obviněného a jeho chování, kontrolují plnění podmínek a omezení uložených v rámci zkušební doby, obstarávají podklady pro rozhodnutí předsedy senátu ve zkušební době,
- při rozhodování o schválení narovnání a o podmíněném zastavení trestního stíhání zprostředkovávají dohody mezi obviněným a poškozeným, narovnání a poučení o podmínkách a rozsahu odpovědnosti obviněného za škodu, sepisují návrh dohody, která bude předložena předsedovi senátu,
- ve vykonávacím řízení zajišťují tresty obecně prospěšných prací v součinnosti s městským nebo obecním úřadem, popř. s dalšími orgány a organizacemi dále sledují a usměrňují způsob života odsouzeného a jeho chování u dalších trestů nespojených s odnětím svobody,
- v průběhu celého řízení shromažďují poznatky o osobě obviněného a odsouzeného, o jeho rodinném a sociálním zázemí podle pokynu předsedy senátu, podávají zprávy předsedovi senátu o způsobu života a chování obviněného a odsouzeného, jakož i o dalších skutečnostech důležitých pro rozhodnutí, spolupracují se subjekty, které plní vlastní úkoly na úseku sociální práce s obviněnými a odsouzenými a koordinují jejich opatření s požadavky soudu.

6.1 Probace

(lat. probare: tj. zkoušeti, ověřovati)

Za probaci se dle zákona o PMS považuje "organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným (dále jen obviněným), kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, dále individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem

nebo státním zástupcem uloženým podmínkám a tím došlo k obnově narušených právních a společenských vztahů"²¹.

Z této citace jednoznačně vyplývá, že probace není vnímána pouze jako souhrn určitých sankčních opatření, ale také jako široká škála služeb, aktivit a činností, které Probační a mediační služba v souvislosti s výkonem "alternativ" zajišťuje. Do oblasti probace také patří příprava podkladů pro možné uplatnění některého z "odklonů", zpracování zpráv o osobě a aktuální životní situaci obviněného či o způsobu náhrady škody, stejně jako realizace dohledu nad podmíněně odsouzeným.

6.2 Mediace

(lat. medius, median: tj. střed, prostřední)

Zákon o PMS mediaci charakterizuje jako "*mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činnosti směřující k urovnání konfliktního stavu a vykonávané v souvislosti s trestním řízením*"²². Mediaci lze provádět jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného.

Mediace představuje neformální proces usilující o urovnání konfliktu spojeného s konkrétním trestným činem mimosoudní cestou. Výsledkem úspěšné mediace je nejen urovnání sporu a odčinění způsobených škod, ale i splnění zákonných podmínek, které umožňují soudu uplatnit některý z alternativních způsobů řešení trestní věci.

Mediátor se snaží o zprostředkování vzájemné komunikace mezi stranami o problematických tématech a podporuje je v hledání přijatelných řešení, které přispějí k vyjasnění a urovnání sporné situace mezi nimi. Standardní mediace v trestním řízení má obvykle podobu nejprve oddělených setkání mediátora s oběma stranami a pokud to situace umožňuje, tak následně dochází k přímému setkání obou stran za přítomnosti mediátora. V případech, kdy je situace pro některou ze stran natolik obtížná, že nelze takovéto přímé setkání uskutečnit, lze vyjednávání vést pouze skrze mediátora (tzv. nepřímá mediace).

²¹ Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě. § 2 odst. 1.

²² Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě. § 2 odst. 2.

6.3 Zvláštní způsoby řízení v trestních věcech mladistvých

V případě trestního stíhání mladistvých bude nutné přihlédnout k zvláštní péči, kterou společnost těmto osobám věnuje. Účelem trestního řízení proti dospělému je spravedlivé potrestání pachatele a jeho následná resocializace, kdežto ve vztahu k mladistvému má trestní řízení plnit především výchovnou funkci. Odchylná úprava je dána zejména jeho specifickými vlastnostmi, tzn. nízkým věkem a menší rozumovou a mravní zralostí, díky nimž je rozvíjející se a formující se osobnost nezletilého ohrožena dalším narušením (v souvislosti s řízením před soudem) více než v pozdějším věku a dále zájmem společnosti na mimořádné ochraně dětí a mladistvých.

Jednou z možností, jak toho dosáhnout, je právě možnost soudu pro mládež a v přípravném řízení státního zástupce, ukládat výchovná opatření. Výchovnými opatřeními podle § 15 až § 20 ZSM jsou *dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení a napomenutí s výstrahou*. Dovoluje-li to jejich povaha, je toto možné uložit mladistvému při upuštění od uložení trestního opatření nebo vedle něj, popř. v souvislosti s odklonem od trestního stíhání. Z hlediska poškozeného jsou nejdůležitějším výchovným opatřením výchovné povinnosti, neboť v jejich rámci lze mladistvému uložit i to, aby podle svých sil nahradil škodu způsobenou proviněním nebo jinak přispěl k odstranění následků provinění a aby usiloval o vyrovnání s poškozeným. Rozdílný pohled je i na tradiční pojetí trestního opatření – odnětí svobody²³, kdy se trestní sazby stanovené v TZ u mladistvých snižují na polovinu, přičemž horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat pět let a dolní hranice jeden rok. V případě spáchání provinění, za které trestní zákon dovoluje uložení výjimečného trestu, může soud pro mládež uložit mladistvému trestní opatření odnětí svobody na pět až deset let.

6.3.1 Alternativy v trestním řízení

Narovnání

Tento institut uvedený v ustanovení § 309 trestního řádu (dále TR) je využíván v řízení u takového trestného činu (přečinu), na který zákon stanoví trest odnětí svobody a jehož horní hranice nepřevyšuje pět let. Tehdy může se souhlasem obviněného soud a v přípravném řízení státní zástupce zastavit trestní stíhání, jestliže se obviněný k činu doznal, nahradil způsobenou

²³ Zákon č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). § 31.

škodu nebo s poškozeným o její náhradě uzavřel dohodu, případně učinil jiná potřebná opatření k její náhradě a vzhledem k osobě obviněného s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a k okolnostem případu lze důvodně takové rozhodnutí považovat za dostačující. Jeho uplatnění je navíc vázáno i souhlasem poškozeného.

Upřednostněním nápravy škodlivého dopadu trestného činu před represí umožňuje tento institut zjednodušení, zrychlení a zlevnění trestního řízení. Orgány činné v trestním řízení přehnanou represivitou v méně závažných případech zatěžují samy sebe, státní rozpočet, obviněné, svědky a zejména poškozené neúměrně zdlouhavým, nepraktickým trestním řízením. To ve svém důsledku mnohdy vede ke zbytečnému trestu odnětí svobody, nárůstu nesplacitelných dluhů odsouzeného, jeho společenské degradaci a opomíjení zájmů poškozeného a státu.

Podmíněné zastavení trestního stíhání

Podstatu tohoto právního institutu uvedeného v § 307 TŘ vystihuje jeho název. Při jeho uplatnění dochází k pozastavení trestního stíhání na určitou zkušební dobu (6 měsíců až 2 roky). Pokud obviněný stanovenou zkušební dobou úspěšně projde a splní i případně uložené přiměřené omezení či povinnosti, celá věc je skončena vydáním rozhodnutí o jeho osvědčení se. V opačném případě je rozhodnuto, že trestní řízení dále pokračuje obvyklým způsobem.

Tento právní institut výrazně zrychluje a zjednodušuje trestní řízení, neboť umožňuje řešení dané věci bez potřeby vynesení rozsudku. O podmíněném zastavení trestního stíhání může podle § 307 odst. 2 TŘ při splnění dalších zákonných podmínek rozhodnout soud a v přípravném řízení státní zástupce. Odpadá zde společenská stigmatizace, kterou odsouzenému přináší odsouzení a záznam v rejstříku trestů a i po zkušební dobu se na obviněného hledí, jako by nebyl trestán. O uvedeném postupu rozhoduje výhradně soud a v přípravném řízení státní zástupce.

Odstoupení od trestního stíhání

Ustanovení § 70 ZSM hovoří o odstoupení od trestního stíhání, a to u těch provinění, na která trestní zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje tři léta. Zde může soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce z důvodu chybějícího veřejného zájmu na stíhání mladistvého a s ohledem na stupeň nebezpečnosti provinění odstoupit od trestního stíhání jestliže:

- trestní stíhání není účelné,
- potrestání není nutné k odvrácení mladistvého od páchaní dalších provinění.

Odstoupit od trestního stíhání lze zejména v případech, kdy mladistvý již úspěšně vykonal vhodný probační program, byla-li úplně nebo alespoň částečně nahrazena škoda způsobená proviněním a poškozený s takovým odškodněním souhlasil, anebo bylo mladistvému vysloveno napomenutí s výstrahou a takové řešení lze považovat z hlediska účelu řízení za dostatečné. Výše uvedené postupy jsou tzv. odklony (diverze) trestního práva procesního.

6.3.2 Alternativy k trestním opatřením

Tyto postupy představují další alternativní možnost z pohledu potrestání. Naše právní úprava uvádí dvě základní možnosti:

- upuštění od uložení trestního opatření (§ 11 ZSM),
- podmíněné upuštění od uložení trestního opatření (§ 14 ZSM).

Upuštění od uložení trestního opatření

Podle § 11 ZSM soud pro mládež může upustit od uložení trestního opatření mladistvému, který spáchal provinění menší nebezpečnosti činu pro společnost, svého činu lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě.

- jestliže vzhledem k povaze spáchaného činu a k dosavadnímu životu mladistvého lze důvodně očekávat, že již projednání věci před soudem pro mládež postačí k jeho nápravě,
- dopustil-li se činu z neznalosti právních předpisů, která je zejména vzhledem k jeho věku, rozumové vyspělosti a prostředí, ve kterém žil, omluvitelná, nebo
- jestliže soud pro mládež přijme záruku za nápravu mladistvého a má za to, že vzhledem k výchovnému vlivu toho, kdo záruku nabídl, povaze spáchaného činu a osobě mladistvého se uložení trestního opatření nejeví nutným,
- jestliže mladistvý spáchal provinění ve stavu vyvolaném duševní poruchou a uložené ochranné léčení zajistí nápravu mladistvého lépe než trestní opatření,
- pokud vůči mladistvému bylo užito ochranné nebo výchovné opatření a k dosažení účelu zákona není třeba uložit trestní opatření.

Pokud soud pro mládež upustí od uložení trestního opatření, může věc vyřídit tím, že mladistvého napomene, anebo může přenechat postižení mladistvého zákonnému zástupci, škole nebo školskému zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy.

Podmíněné upuštění od uložení trestního opatření

Při podmíněném upuštění od uložení trestního opatření soud pro mládež postupuje za podmínek uvedených v § 11 odst. 1 ZSM, ale navíc stanoví zkušební dobu až na jeden rok. Zároveň mladistvému může uložit ochranné opatření nebo výchovné opatření směřující k tomu, aby vedl řádný život.

Upustí-li soud pro mládež od uložení trestního opatření a v případě podmíněného upuštění od uložení trestního opatření se mladiství osvědčil, hledí se na něj, jako by nebyl odsouzen.

7 Polemika nad snížením věkové hranice trestní odpovědnosti

Dnes je všeobecně prosazován návrh na snížení hranice trestní odpovědnosti ze současných 15 na 14 let, případně až na 12 let. Pro uvedený návrh mluví například to, že mládež je dnes mnohem dříve vyspělá. Většina osob mladších 15 let si velmi dobře uvědomuje svoji beztrestnost, přitom je nepochybné, že někteří toho zneužívají.

Trestní odpovědnost podle věku upravuje § 11 TZ. Zákon č. 218/2003 Sb. ZSM však bere v úvahu skutečnost, že stupeň rozumové a mravní vyspělosti zejména okolo 15 let věku je u jednotlivých mladistvých velmi rozdílný, a proto stanoví, že mladistvý, který v době spáchání činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný, tak jak je uvedeno v § 5 odst. 1 ZSM. Tato koncepce trestní odpovědnosti je koncepcí odpovědnosti relativní, která je kromě dovršení stanoveného věku v době spáchání trestného činu podmíněna i dosažením určité míry mravní a rozumové vyspělosti. Historicky navazuje na úpravu zákona č. 48/1931 Sb. o trestním soudnictví nad mládeží, která obdobně vycházela z tzv. **podmíněné přičetnosti** závislé na dosaženém stupni intelektuálního a mravního vývoje mladistvého v době činu.

Znamenalo to, že mladistvý byl trestně odpovědný pouze tehdy, pokud dosáhl takového stupně vývoje po stránce intelektuální (schopnost rozpoznávací) a po stránce mravní (schopnost určovací), jaký je obvyklý u jeho vrstevníků, a umožňoval mu rozpoznat

bezprávnost svého jednání a podle toho toto jednání usměrnit. Tomu pak odpovídá ustanovení § 2 odst. 2 zákona o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931, které prohlašuje mladistvého beztrestným, *nemohl-li pro značnou zaostalost v době činu rozpoznat jeho bezprávnost nebo řídit své jednání podle správného rozpoznání*. Značná zaostalost v době činu, jako kritérium, byla považována, za zvláštní důvod vylučující trestnost mladistvého²⁴.

Proto jako zajímavý názor ohledně snižování trestní odpovědnosti mládeže z 15 na 14 let je možné považovat snížení věkové hranice trestní odpovědnosti u zvláště závažných trestných činů a recidivě s tím, že zároveň bude stanovena povinnost zkoumat obligatorně duševní stav osob ve věku od 14 do 15 let, stíhaných pro trestné činy z hlediska stupně jejich rozumové a mravní vyspělosti. Myšlenku snížení věkové hranice trestnosti z důvodu recidivy prosazují zejména zastánci alternativního trestu - domácího vězení. V praxi by to znamenalo, že by odsouzený musel ze školy jít rovnou domů a zde trávit veškerý volný čas. Delikventi by se doma museli zdržovat i o víkendu. Pokud by nařízení porušili, bylo by přistoupeno k výkonu alternativního (zpravidla přísnějšího) trestu. Domácí vězení existuje již například v USA, Kanadě nebo Anglii. Právě zahraniční zkušenosti vedly české experty k diskuzi o začlenění uvedeného trestu jako další alternativu trestu a to jak u dospělých tak u mladistvých pachatelů. Jeho výhody spočívají především v tom, že odsouzený si po dobu trestu udrží své sociální vazby, není odtržen od rodiny a může chodit do školy/zaměstnání.

Snížení hranice trestní odpovědnosti však může vést (a bezesporu by i vedlo) k diskuzi o přiznání odpovědnosti takto starým jedincům také v ostatních oblastech života, například v sexuální oblasti. Děti by pak mohly mít zákonem povoleno začínat se sexem již ve 14 letech. Otázkou je, zda jsou děti, které jsou schopny vnímat nebezpečí a závažnost trestných činů, vyzrálé i pro sex, nemluvě o tom, že by mohlo dojít ještě k většímu zneužíváním dětí k pornografii a k sexuálním službám, pokud by sex čtrnáctiletých nebyl trestný. Další problém spočívající se snížením hranice trestní odpovědnosti může vést k tomu, že někteří rodiče budou za sebe posílat páchat trestnou činnost ještě mladší děti.

Při posuzování minimální věkové hranice trestní odpovědnosti je také nutné si uvědomit, že nezáleží ani tak na konkrétním určení počátku trestní odpovědnosti mládeže, ale spíše na následných reakcích společnosti na řešení a postihu delikventního jednání dospívajícího

²⁴ Zákon č. 48/1931 Sb. o trestním soudnictví nad mládeží. § 2.

jedince. V právních systémech států, kde je trestní odpovědnost spojena s nízkým věkem, jde totiž převážně o zacházení v rámci specializované netrestní justice. Naproti tomu ve státech kde je počátek trestní odpovědnosti spojen s vyšším věkem, je trestní politika u mladistvých uplatňovaná obdobně jako vůči dospělým pachatelům. Tresty mladistvých jsou podobné, ale s kratší délkou jejich uložení, z důvodu specifik osobnosti mladého pachatele.

Snížení trestní odpovědnosti by mohlo pomoci při řešení kriminality dětí a mládeže, ale rozhodně nás jí nezbaví a nevyřeší její příčiny. Samozřejmě, že pokud mladí jedinci spáchají trestný čin, je třeba je určitým způsobem postihnout, ale měli bychom se snažit také odstranit důvody, které je k tomuto trestnému činu vedly.

Tab. 1: Počátky trestní odpovědnosti a zletilosti ve státech Evropské unie

Země	Počátek trestní odpovědnosti	Počátek zletilosti
Belgie	18 (16)*	21
Dánsko	15	18
Finsko	15	18
Francie	13	18
Severní Irsko	7	18
Itálie	14	18
Nizozemí	12	18
Portugalsko	16	18
Rakousko	14	19
Řecko	13	18
SRN	14	18
Španělsko	16	18
Švédsko	15	18
Velká Británie (Anglie/Wales)	10	18
Skotsko	16 (8)**	18

Zdroj: Zapletal, J. Kriminologie 1999.

* V Belgii je trestní odpovědnost dětí ve věku 16 – 17 let jen u dopravních deliktů.

** Ve Skotsku lze vyvodit trestní odpovědnost vůči dětem ve věku 8 -15 let výjimečně na zvláštní povolení.

8 Cíl a účel průzkumu praktické části bakalářské práce

Jedním ze základních vypovídajících ukazatelů bezpečnostní situace z hlediska kriminality v České republice jsou statistiky trestné činnosti a objasněnosti zpracované Policií České republiky. Přestože bylo vytvořeno několik jiných modelů, podle kterých by bylo možno hodnotit činnost policie a vývoj kriminality u nás, všechny tyto modely se ve většině případů neosvědčily nebo jsou používány okrajově jako součást celkového vývoje kriminality. Obecně se říká, že „statistika je přesná věda o nepřesných číslech“. Tato fráze hovoří v podstatě sama za sebe - *jsou dva, jeden sní celé kuře a druhý se na něj mlsně kouká a má hlad. Statisticky snědli každý půlku* - tak to je přesné kouzlo statistiky. Jde totiž o to, z jakého úhlu pohledu se na danou vypovídací hodnotu díváme a do jaké šíře uvedenou hodnotu můžeme použít jako objektivní.

Tento jev a úhel pohledu se samozřejmě váže i k problematice vývoje kriminality mladistvých, resp. mládeže vůbec. Z policejních statistik totiž vyplývá, že kriminalita mládeže jako taková eskalovala až do roku 1996, resp. do roku 1997. Od té doby policejní statistiky zaznamenávají relativně stálý pokles páčání trestné činnosti nezletilců i mladistvých. Otázkou zůstává, zda je možné tyto údaje považovat za principiálně věrohodné a zda objektivně vypovídají o skutečné situaci v oblasti kriminality mládeže.

Cíl praktické části

Cíl práce byl koncipován do dvou fází, které spolu ovšem úzce souvisejí a jejich výstupy společně prokáží správnost stanovených předpokladů:

- Prvním cílem je proto na základě dostupných statistických údajů a dalších proměnných ukazatelů prokázat skutečnost o zvyšujícím se nárůstu kriminality mladistvých. Účelem této analýzy je přimět odbornou, ale i širokou veřejnost k tomu, aby vypovídající hodnota policejních statistik (tak jak jsou v současné době zpracovávány) nebyla považována za dogma, které jako jediné vypovídá o bezpečnostní situaci ve společnosti.
- Druhým cílem je pak na základě studia dokumentace zjistit základní příčiny kriminality mladistvého jedince umístěného do ústavní péče z důvodu kriminálního jednání.

Stanovení předpokladů analýzy

- Lze předpokládat, že vývoj kriminality mladistvých je přímo ovlivněn populačním vývojem společnosti (*ověřováno pomocí oficiálních statistik*).
- Lze předpokládat, že objektivitu současných policejních statistik ovlivnila legislativní změna § 89 odst. 11 TZ s účinností od 1. 1. 2002 (*ověřováno pomocí oficiálních statistik*).
- Lze předpokládat, že významný vliv na kriminální chování mladistvých má výchovné působení rodiny (*ověřováno pomocí studia dokumentace*).
- Lze předpokládat, že sociálně patologické chování mladistvého je často ovlivněno neformální skupinou – partou (*ověřováno pomocí studia dokumentace*).

9 Základní charakteristika zkoumaného vzorku 1

V prvním případě se zkoumaným vzorkem staly údaje o kriminalitě mládeže z let 1995 – 2005 obsažené ve statistikách zpracovaných Policií České republiky – konkrétně počty objasněných trestných činů, které spáchaly děti a mladiství. Tyto údaje budou následně analyzovány v návaznosti na uvedené proměnné faktory:

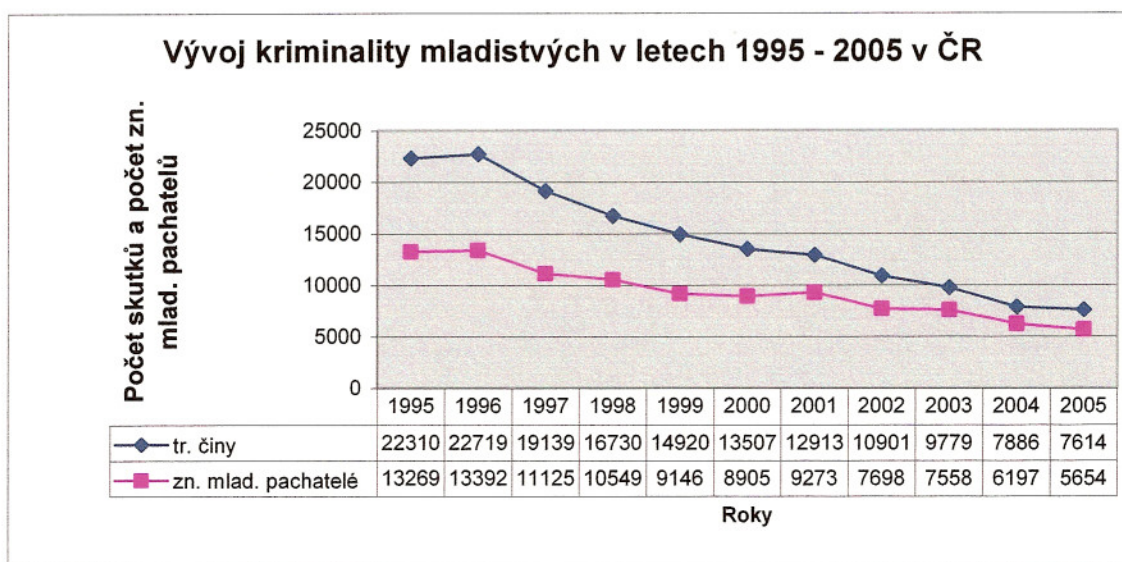
- porodnost,
- novelizace ustanovení § 89 odst. 11 TZ,
- objasněnost trestné činnosti,
- trend vývoje kriminality mladistvých.

Demografické údaje, sloužící v tomto případě jako první proměnná hodnota, jsou čerpány ze statistických dat uveřejněných Českým statistickým úřadem v jednotlivých zájmových obdobích. Přitom pro účely této analýzy je demografickými údaji myšlen zejména populační vývoj mládeže ve sledovaném období. Jako druhá proměnná hodnota je použit kvantitativní vývoj na úseku přestupků bezprostředně před a po novelizaci ustanovení § 89 odst. 11 TZ. Struktura dat, která se týká kriminality dětí a mladistvých, je zásadně ovlivněna třetí proměnnou hodnotou, kterou je míra objasněnosti trestné činnosti. Je třeba vzít i v úvahu, že v policejních statistikách se jedná o evidenci skutků, které posoudila policie jako trestné činy (přečiny). Poslední proměnnou hodnotou je pak trend vývoje kriminality mladistvých z let 2001 – 2005.

9.1 Interpretace získaných dat k vývoji kriminality dětí a mladistvých

Přestože se v médiích neustále diskutuje nad problematikou zvýšené kriminality dětí a mladistvých (z kvantitativního pohledu policejních statistik převedených do grafu 3) kriminalita mládeže od roku 1996 postupně klesá. Pokud budeme brát v úvahu ryze kvantitativní hodnoty, pak tomu skutečně tak je. Jako důvod nárůstu kriminality po roce 1989 lze z části přičítat uvolněné politické a bezpečnostní situaci ve státě. Stejně jako všude na světě si lidé na polistopadovou svobodu museli zvyknout a zjistit, že svoboda jednotlivce musí končit tam, kde začíná svoboda druhého.

Graf 3

Zdroj: Statistické přehledy Policie ČR, 1995 - 2005

Porodnost

Neméně významným faktorem ovlivňující vývoj kriminality mladistvých je problematika snižující se porodnosti v ČR. Budeme-li vycházet z oficiálních údajů Českého statistického úřadu, zjistíme, že kulminace kriminality mladistvých v roce 1996 je odezva na „populační explozi“ 70. let. Od té doby, tak jak ukazuje graf 4, dochází k výraznému poklesu porodnosti v ČR – tudíž každoročně dochází ke snižování počtu obyvatel, včetně množiny osob mladistvých – tedy se snižuje i potencionální počet mladistvých delikventů. Zaměříme-li se na vývoj kriminality mladistvých v letech 2002 – 2004 z pohledu porodnosti, jedná se o osoby narozené v letech 1985 – 1989. V tomto období dochází k meziročnímu poklesu porodnosti téměř o 6 %. Níže uvedený přehled tabulky 2 zobrazuje, jak v příslušném roce byla početně zastoupena populace mladistvých.

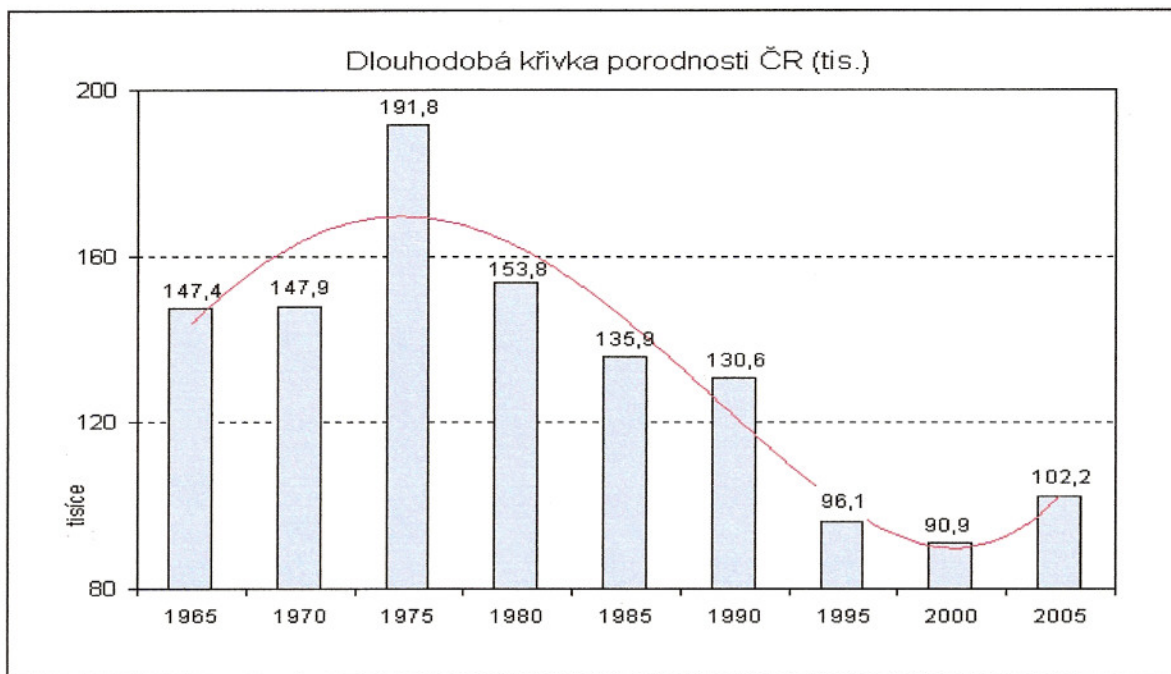
Tab. 2: Vývoj počtu mladistvých v ČR v jednotlivých letech

Roky	1993	1996	1998	2001	2004
Počet mladistvých	548.000	470.000	422.000	406.000	391.000

Zdroj: Český statistický úřad, 1993 - 2004

Pokud vezmeme za zdroj dat součty narozených dětí, které v daném roce patřily do skupiny 15 až 18 letých, je zřejmé, že se například rok 1993 liší od roku 2004 o 157 tisíc mladistvých. Jedná-li se tedy téměř o jednu čtvrtinu z celkového počtu roku 1993, je zřejmé, že se v těchto letech i z tohoto důvodu počet trestných činů spáchaný mladistvými zákonitě snížil. Proto i přes evidovaný pokles ukazatelů o kriminalitě v absolutních číslech, lze nadále vycházet z toho, že fakticky jde spíše o relativní vzestup. Tento jev (má-li být náležitě zhodnocen) tedy ve svých širších důsledcích znamená, že nárůst, zejména trestné činnosti mladistvých, je fakticky vyšší, než vypovídají příslušné hodnoty policejních statistik. **Proto lze konstatovat, že stanovený předpoklad o vlivu populační křivky na vývoj kriminality se jednoznačně potvrdil.**

Graf 4: Vývoj porodnosti v ČR v letech 1965 - 2005

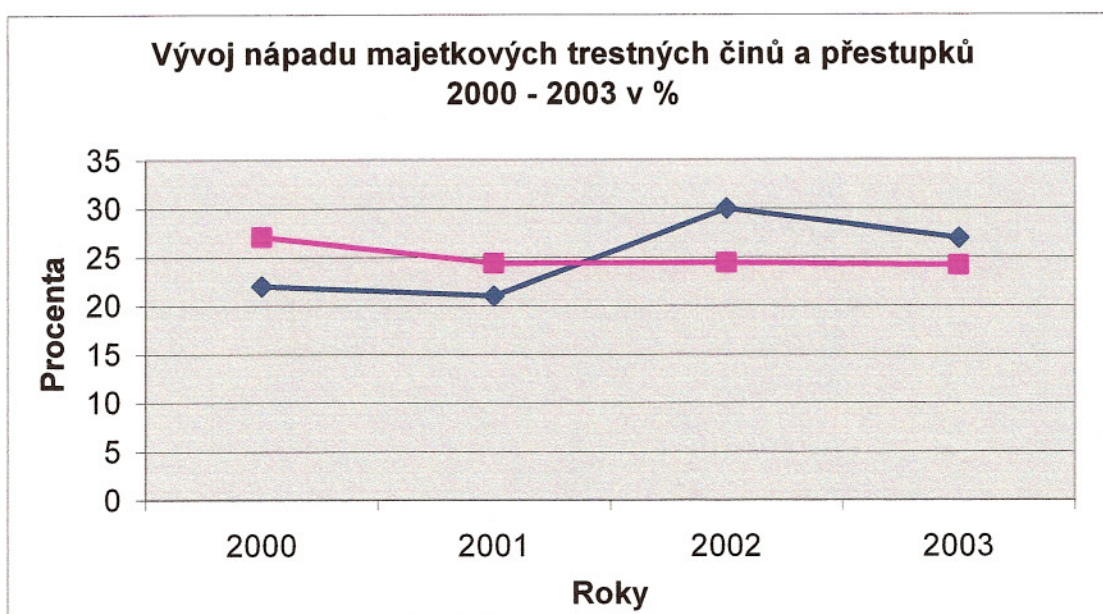

Zdroj: Český statistický úřad, 2006

Novelizace ustanovení § 89 odst. 11 TZ

Další proměnnou hodnotou, která významným způsobem ovlivnila objektivitu policejních statistik a následný vývoj kriminality nejen mladistvých, je novelizace ustanovení § 89 odst. 11 TZ platná od 1.1.2002 týkající se stanovení výše škody, neboť zvýšení hranice škody nikoli nepatrné na 5000 Kč znamenalo dekriminalizaci nemalého počtu útoků proti majetku. A vzhledem k tomu, že právě prosté krádeže, ale i majetková trestná činnost vůbec, jsou doménou především pachatelů do 30 let (kam tedy patří i skupina mladistvých), došlo po zmiňované novelizaci k nárůstu zejména majetkových přestupků a k určité stagnaci vývoje majetkových trestných činů. Graf 5 pak zachycuje vývoj přestupků a trestných činů před a po novelizaci.

Graf 5

Zdroj: Vlastní zpracování ze statistik Policie ČR, 2000 - 2003

V tomto směru lze konstatovat, že se **potvrdil i druhý předpoklad o vlivu změny výše škody nikoli nepatrné na celkový obraz majetkové kriminality v následujících letech, která přímo ovlivňuje i vývoj kriminality mladistvých.** Zatímco počet evidovaných majetkových přestupků v letech 2000 – 2001 činil kolem 130.000, počet evidovaných majetkových přestupků v letech 2002 – 2003 činil 170.000 – tedy meziroční nárůst po novelizaci v roce 2002 byl 13,3 % oproti roku 2001.

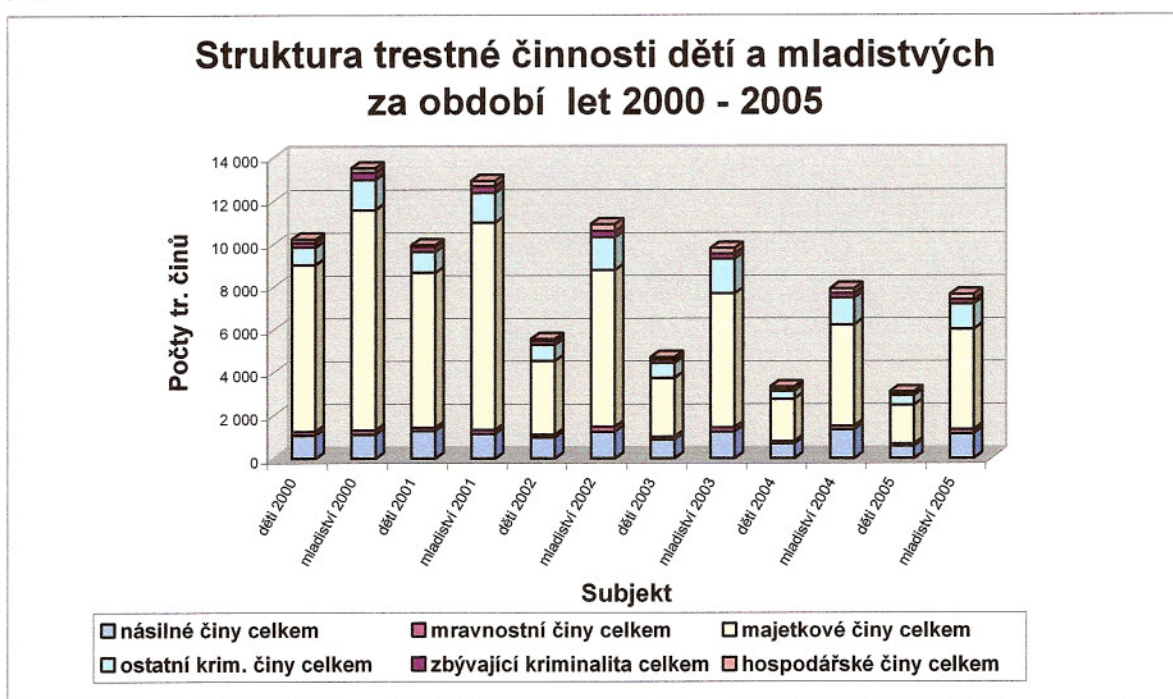
Objasňenost

Snížování objasňenosti lze komentovat také tak, že stále větší počet trestných činů zůstává neobjasněn, stále více pachatelů neobjasněných trestných činů zůstává nepotrestáno a trestná

činnost tak zůstává značně lukrativním zdrojem zisků s nepříliš velkým rizikem dopadení. Trest za spáchaný zločin tak postupně přestává být skutečnou hrozbou pro zločince a základní prevencí pro mladé potenciální pachatele.

Jak již bylo řečeno v předchozích kapitolách, co do počtu - doménou kriminality mladistvých stále zůstává majetková trestná činnost, viz graf 6 a právě uvedená oblast se vyznačuje nejnižším procentem objasněnosti. V roce 2005 činila dle policejních statistik objasněnost „celkové majetkové trestné činnosti“ 20 %, viz příloha č. 2 a objasněnost podskupiny „krádeží věcí z motorových vozidel“ necelých 10 % z celkového nápadu. Již z tohoto je patrné, s jak malým vzorkem a zejména s jakou přesností se pro následnou generalizaci výstupů pracuje.

Graf 6

Zdroj: Statistika Policie ČR, 2000-2005

Trend vývoje kriminality mladistvých

Zaměříme-li se na trend vývoje zjistíme, že pozvolna klesá celkový podíl kriminality mladistvých v oblasti majetkové trestné činnosti, ale zároveň začíná stoupat podíl trestných činů spáchaných mladistvými v oblasti násilné, mravnostní a hospodářské kriminality. Přestože se statisticky nejedná o výraznou změnu, lze vývojový trend považovat za více jak nebezpečný. Není totiž možné kvantitativně ani kvalitativně shora uvedené oblasti kriminality stavět na stejnou pozici s majetkovou kriminalitou. Již z hlediska společenské nebezpečnosti

je jasné, že násilné a mravnostní trestné činy mají mnohem vyšší stupeň nebezpečnosti, hospodářské trestné činy se naproti tomu charakterizují vyšší škody. Co z nastíněné skutečnosti vyplývá je možné shrnout do jedné věty: „*nebezpečný je trend, nikoli čísla*“.

Tab. 3: Podíl trestné činnosti mladistvých v %

Druh trestné činnosti v %	Majetková	Násilná	Mravnostní	Hospodářská
Rok				
2001	13,25	6,45	10,00	0,74
2005	9,88	9,93	13,00	1,03

Zdroj: Statistiky Policie ČR, 2001 - 2005

10 Základní charakteristika zkoumaného vzorku 2

Ve druhém případě na základě studia dokumentace byl proveden průzkum u klientů vedených na USOP při Městském úřadu v Lounech, kteří v roce 2004 ukončili ústavní nebo ochrannou výchovu, kam byly soudně umístěni z důvodu delikventního chování. Byl zpracován dotazník, do kterého byla zapisována právě na základě studia dokumentace zájmová data vybraných klientů, která lze rozdělit do dvou skupin a to na data osobní a na data týkající se delikventního chování a trestné činnosti klientů. Tato data byla následně statisticky zpracována a použita pro jednotlivé výstupy. Samotná spisová dokumentace klientů obsahovala zejména zprávy o sociálním šetření a dokumentaci vytvořenou pracovníky USOP, dále zprávy škol, zprávy jednotlivých výchovných zařízení a zprávy zpracované Policií ČR. Sumarizační dotazník je pak přílohou č. 3.

Zkoumaný vzorek tvořilo 23 klientů z nichž 19 tvořili mladiství s navrhovanou ústavní výchovou (82,6 %), ochranná výchova byla vykonána ve 4 případech (17,4 %).

Pohlaví a věk

Zkoumaným vzorkem bylo celkem 23 klientů (17 chlapců a 6 dívek). Zastoupení mužského a ženského pohlaví nesouvisí s věkem klientů ani jejich etnicitou. Průměrný věk při umístění do ústavní péče byl u klientů 14 let (přitom průměrný věk klienta s nařízenou ústavní výchovou byl 14 let a průměrný věk pro umístění do ochranné výchovy byl 16 let). Průměrný věk odchodu z výchovného zařízení je 17 let.

Etnicita klientů

Zkoumání etnického faktoru je poněkud „riskantní“ a při současných společenských poměrech by mohl někdo hovořit o jakési rasové podjatosti či rasové nesnášlivosti. Tím více to platí u tak citlivých témat, jakými jsou bezpochyby delikvence mládeže a umísťování dětí a mladistvých do ústavní péče. V tomto případě však etnicita, tedy v našich podmínkách zejména příslušnost k romské minoritě, je významným činitelem, který z odborného hlediska nemá ovšem nic společného s rasovou nebo ideologickou nesnášlivostí majoritní společnosti a ostatních skupin. Není sporu o tom, že naše společnost není etnicky homogenní a že romské etnikum žije ve značně odlišných podmínkách než majorita. Veřejná debata v oblasti poruch chování dětí všech etnických skupin – tedy i té u nás nejpočetnější romské, je nutnou podmínkou pro hledání efektivních cest k nápravě. Ve vzorku je celkem 9 romských klientů, 14 neromských klientů. Tímto se bohužel potvrzuje skutečnost, že ve výchovných ústavech je více dětí romského původu, než odpovídá zastoupení tohoto etnika v populaci ČR.

10.1 Interpretace získaných dat

Rodina

Z provedeného průzkumu vyplynulo, že v době, kdy klientovi byla nařízena ústavní/ochranná výchova žilo v úplné rodině 48 % klientů. Z níže uvedené tabulky 4 lze konstatovat, že rodiče problémových klientů mají extrémně nízké vzdělání ve srovnání s běžnou populací. Nízkému vzdělání rodičů problémových mladistvých klientů odpovídá jejich profesní zařazení, kdy naprostá většina z nich není zaměstnána nebo pracuje v dělnické profesi. To se samozřejmě přímo odráží i na finanční situaci rodiny, ve které daný klient vyrůstá.

Tab. 4: Vzdělání matky a otce zkoumaného vzorku klientů

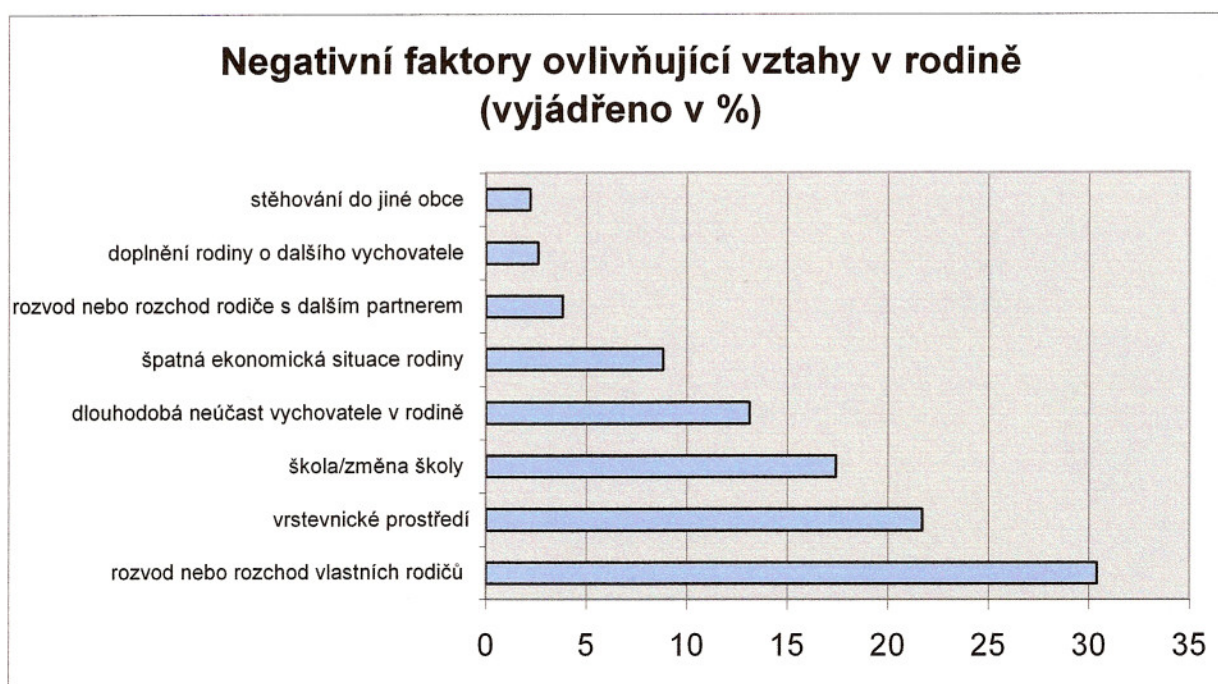
Dosažené vzdělání	Matka %	Otec %
nedokončené základní	8,7	17,4
základní	52,0	56,5
vyučen	35,0	26,1
maturita	4,3	0
vysokoškolské	0	0

Zdroj: vlastní zpracování z klientských svazků USOP ve sledovaném roce 2004

Pozn. ve dvou případech nebylo možno zjistit vzdělání otce neboť otec nebyl matkou uveden

Dále lze předpokládat, že zdravý psychosociální vývoj každého jedince úzce souvisí se stabilitou sociálního prostředí, v němž se pohybuje, tedy především právě rodiny. Proto byl na základě osobních svazků klientů vytvořen výčet nejčastěji se vyskytujících destabilizujících prvků v rodině každého klienta uvedeného ve zkoumaném vzorku, který byl zpracován do níže uvedeného grafu 7.

Graf 7

Zdroj: vlastní zpracování z klientských svazků USOP ve sledovaném roce 2004

Je zjevné, že zkušeností rozbití rodiny prošlo nejvíce klientů. Po připočtení rozchodů rodičů, kteří buď neabsolvovali formální rozvod, nebo nebyli nikdy sezdáni tzn. kohabitují, postihla tato událost přes 30 % sledovaných klientů. S tím souvisí i stěhování a změna školy – tedy nové školní prostředí, neboť rozvod (rozchod) s sebou někdy nese i změnu bydliště toho z rodičů, jemuž je dítě svěřeno do péče. Změna prostředí je vedle faktické ztráty jednoho z rodičů citelným zásahem do pocitu jistoty a zakotvenosti dítěte, což bývá příčinou útěků, záškoláctví a dalších výchovných selhání.

Za důležitý moment v životě dítěte je třeba též považovat školu, zvláště uvědomíme-li si, kolik času zde stráví a jak široké spektrum funkcí škola má (kromě vzdělávací a výchovné složky se zde také dítě učí respektování mimorodinné autority, komunikaci s vrstevníky včetně komunikace s dětmi opačného pohlaví, dodržování pevného časového rozvrhu atd.). Tomu odpovídá i fakt, že změna školy statisticky souvisí především s verbální agresivitou klienta, s neúctou k učitelům, s agresí fyzickou a šikanou. Jedná se tedy o prohřešky typické

pro školní prostředí a závažně narušující výchovný proces, což někteří pedagogové řeší právě přesunem problémového žáka na jinou školu. Otázkou zůstává, zda lze toto krátkozraké řešení považovat za vhodný intervenční prvek práce s problémovým klientem.

Jak ukazuje zpracovaný graf 7, vrstevnické prostředí, ve kterém se klienti pohybují, a které navíc vykazuje výrazné rysy kriminální zásadovosti, je rovněž významným činitelem ovlivňující chování jedince navenek. To pak vede ke snadnému spuštění delikventního vývoje. Problémové skupiny mladistvých se sdružují do neformálních skupin, v nichž pak nalézají jisté zázemí a pochopení, které doma postrádají. Tyto skupiny ale nezřídka postrádají smysluplnou náplň volného času a právě zde vzniká nebezpečí příklonu party k sociálně patologickým nebo přímo kriminálním aktivitám, které v očích členů party přinášejí jak vzrušení a napětí, tak i zdroj příjmů pro jiné druhy zábavy (hrací automaty, diskotéky apod.). Členství v podobné partě může vést i k záškoláctví a útěkům z domova.

Příchod nového vychovatele, bývá dalším momentem vedoucím k odcizení dítěte rodině a následnému nerespektování jejích výchovných snah. Celý problém je samozřejmě umocněn v těch případech, kdy selhává i nový matčin partnerský svazek a dítě je podrobováno dalším změnám v rodinném prostředí.

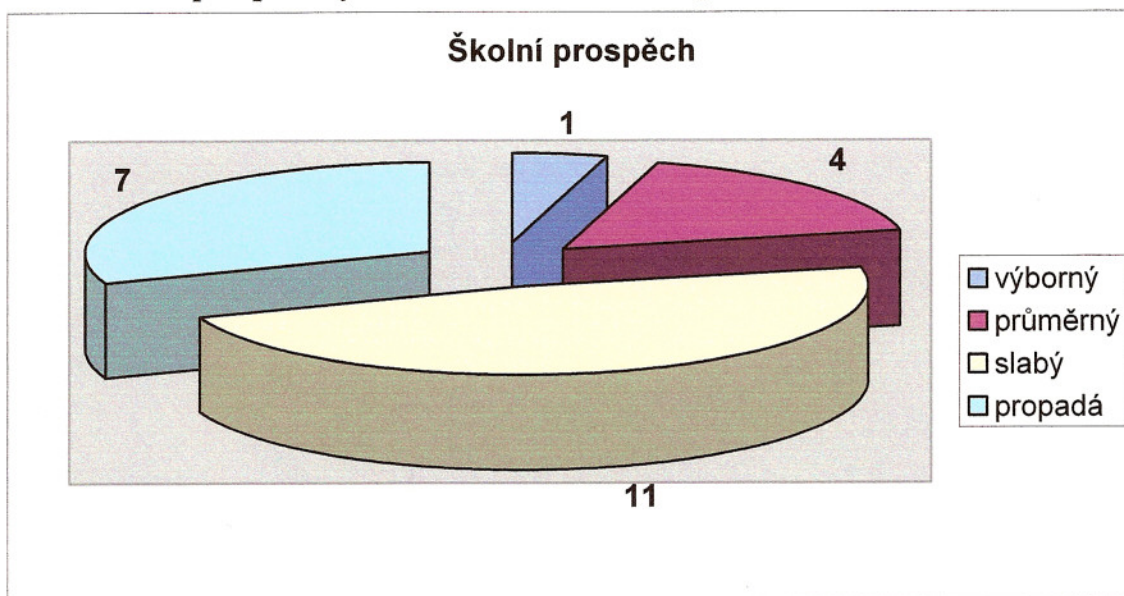
V životě dítěte hrají svou významnou roli i faktory hmotné povahy, tedy ekonomické postavení rodiny a s ním související úroveň zabezpečení potřeb dítěte. V tomto ohledu se ukazuje, že pouze necelá desetina sledovaných klientů vyrůstala podle dostupných informací klientovy dokumentace v ekonomicky nadprůměrně situované rodině.

Ze všech těchto výše uvedených zjištění lze jednoznačně říci, že se **potvrdil i třetí předpoklad o významném vlivu rodiny a stabilitě rodinného prostředí na kriminalitu mladistvých.**

Škola a školní prospěch

Vývoj jedince na základní/střední škole nebo v učebním oboru lze zhodnotit též na základě rozboru prospěchu a chování. V grafu 8 je proto uveden přehled úrovně prospěchu sledovaných dětí na jednotlivých školách, tak jak byl uveden v posudcích jednotlivých škol před umístěním klienta do ústavní péče.

Graf 8: Školní prospěch vybraného vzorku mladistvých klientů

Zdroj: vlastní zpracování z klientských svazků USOP ve sledovaném roce 2004

Z uvedených údajů vyplývá několik skutečností: mezi klienty se výborní žáci vyskytují pouze sporadicky. Pokud se jedná o vývoj prospěchu z dlouhodobého hlediska, pak lze ze zpráv o prospěchu klienta chronologicky řazených jednoznačně vyčíst, že v souvislosti s vyšším věkem se zvyšuje též množství slabých a propadajících jedinců. V daném případě lze konstatovat, že více jak polovina mladistvých klientů měla před umístěním do ústavní péče závažné problémy s prospěchem a nejslabší prospěch měli jedinci s nejvyšším počtem neomluvené absence.

Důvod pro zavedení klienta u sociálních kurátorů

Z předchozích dílčích výstupů se nám ukázal jako jeden z důležitých faktorů příčin delikvence mládeže a pozdějšího případného kriminálního chování vliv školy. Níže zpracovaný graf 9 nám tuto skutečnost rovněž potvrzuje. Záškoláctví lze tedy považovat za významný signál pro včasnou intervenci. V tomto ohledu je také vhodné ptát se, co pro zlepšení resp. nápravu dělají zákonní zástupci klienta – tedy rodiče. Takto položenou otázkou nám tedy vzniká přímá souvislost mezi dlouhodobým nebo opakovaným záškoláctvím a výchovou jedince.

Druhým nejčastějším důvodem pro zavedení klienta do svazku sociálního kurátora je spáchaná trestná činnost – nejčastěji je samozřejmě majetkového charakteru. Páchání trestné činnosti je velmi často ovlivněno dalšími faktory, kterými jsou zejména vliv party a dále útoky z domova (u klientů umístěných v ústavní péči, pak útoky z výchovných zařízení).

Důležité je zmínit i skutečnost, že neformální skupina – tedy parta se jako přítomný činitel objevuje i v oblasti problematiky alkoholové i nealkoholové toxikomanie, útěků z domova a v neposlední řadě násilné trestné činnosti. Popsaný jev sice z níže uvedeného grafu přímo nevyplývá, přesto je však důležitý při komplexním řešení daného problému.

Graf 9

Zdroj: vlastní zpracování z klientských svazků USOP ve sledovaném roce 2004

Důvod k nařízení ústavní nebo ochranné výchovy

Srovnáme-li graf 9 s níže zobrazenou tabulkou 5 zjistíme, že nejčastější důvody pro zavedení dozorových svazků problémových klientů sociálním kurátorem pro mládež korespondují s hlavními důvody nařízení ústavní a ochranné výchovy delikventní mládeži. Velmi znepokojivou skutečností je také zjištěný fakt, že u poloviny klientů, u kterých byla konstatována výchovná nezvladatelnost se objevují prvky fyzické a verbální agrese. Opět se tedy potvrzuje skutečnost, že včasnou intervencí ze strany rodiny, školy a sociálních pracovníků, je možné příčiny pozdější delikvence a kriminálního chování jedince řešit.

Níže uvedená tabulka znázorňuje nejčastější důvody, pro které byla vybranému vzorku klientů soudně nařízena ústavní péče. Vzhledem k tomu, že se ve většině případů nejednalo pouze o jeden jediný důvod, do přehledu byly promítnuty údaje i ve vzájemné kombinaci.

Tab. 5: Přehled důvodů vedoucích k nařízení ústavní a ochranné výchovy

Důvod pro nařízení ústavní nebo ochranné výchovy	Počet v absolutních číslech	Podíl v %
záškoláctví	14	60,1
krádeže	12	52,2
výchovná nezvladatelnost	12	52,2
fyzická/verbální agrese	6	26,1
útěky z domova	5	21,7
problémy s alkoholem	3	13,0
šikana	3	13,0
násilná trestná činnost	2	13,0
mravnostní problémy	2	8,7
jiná trestná činnost	2	8,7
hazard	1	4,3
drogy	1	4,3

Zdroj: vlastní zpracování z klientských svazků USOP ve sledovaném roce 2004

Útěky

Jak již bylo řečeno v předchozích kapitolách, výrazně kriminogenním faktorem jsou útěky mladistvých z domova. Zaměříme-li se pak na útěky klientů vybraného vzorku z výchovných ústavů, můžeme zde názorně demonstrovat propojenost a stupňovitost jednotlivých sociálně patologických podnětů. Ze zkoumaného vzorku bylo hlášeno na dlouhodobém útěku celkem 14 osob a každá tato osoba za dobu svého pobytu ve výchovném ústavu utekla v průměru 7x (z toho v průměru 6x ve společnosti další osoby). Další vypovídající hodnotou o provázanosti jednotlivých sociálně patologických podnětů je skutečnost, že během útěku se v průměru každý mladistvý chovanec výchovného ústavu prokazatelně dopustil alespoň jednoho kriminálního deliktu (přečin nebo přestupek), ze kterých byly 2/3 majetkového charakteru a téměř 1/3 tvořily trestné činy násilného a mravnostního charakteru. Ty byly navíc z větší části páčány ve skupině dvou a více osob. Zjištěné skutečnosti pak v obecné rovině zpětně korespondují s hierarchií důvodů pro nařízení ústavní péče těmito mladistvým klientům. V tomto směru se **potvrzuje i poslední stanovený předpoklad o významném vlivu neformální skupiny (party) na chování a jednání jednotlivce.**

11 Závěr

Zhodnotíme-li vývoj kriminality mladistvých z komplexního hlediska – tedy včetně zmiňovaných proměnných ukazatelů, pak je třeba k současnému vývoji zaujmout zcela opačné stanovisko, než jaké uvádějí policejní statistiky. Nebezpečnost však netkví jen ve skutečném kvantitativním vývoji kriminality, ale důležitý je zejména zjištěný trend vývoje, který se začíná pozvolna orientovat na oblasti závažné trestné činnosti jako jsou násilná, mravnostní a hospodářská kriminalita. V současné době je trestná činnost mladistvých pouze z 60 – 70 % páchána v oblasti majetkové, což je varující signál, neboť v minulých letech dosahovala zhruba 80 %. Uvedený trend pak s sebou bude přinášet i změny ve způsobech páchání trestné činnosti – začne se zde objevovat větší plánovitost, organizovanost, což přímo úměrně souvisí se závažností a společenskou nebezpečností jednotlivých trestných činů. Z tohoto důvodu je nejvyšší čas k zamyšlení se nad současným stavem věci a ke zpracování nových koncepcí prevence kriminality. Prevence kriminality mladistvých je samozřejmě zcela zásadním a nejvýznamnějším pilířem i přesto je však nutné uplatňovat při řešení kriminality dětí a mládeže také opatření směřující k důslednému vyvozování trestní odpovědnosti dospělých osob, které porušením svých povinností trestnou činností dětí a mládeže umožňují nebo usnadňují.

Zaměříme-li se na definici kriminogenních faktorů nejen u mládeže s nařízenou ústavou a ochrannou výchovou, pak je třeba začít hledat příčiny jejich problematického a kriminálního chování zejména v rodině a její výchovné funkci. V páchaní především majetkových deliktů má mládež často vzory ve vlastní rodině; ta mnohdy používá nevhodných pedagogických postupů, výchova je nedůsledná, nemotivující, často chybí zájem ze strany rodičů. Tito jedinci jsou zvýšeně agresivní a špatně výchovně ovlivnitelní. Jejich rodiče mají zpravidla nízkou kvalifikaci a často jsou bez pevného zaměstnání. Nezanedbatelný podíl tvoří bohužel i romská minorita.

Další oblastí výrazně ovlivňující vývoj jedince a tedy i vztah k potencionálnímu páchání trestné činnosti je škola a spolupráce mezi pedagogy a rodinou. Problematické děti a zejména pak mladiství mají ve většině případů ve škole problémy s učením i chováním, které se prudce vyostřují paralelně s vyšším věkem. Z provedeného průzkumu jasně vyplynulo, že více jak polovina klientů má spíše podprůměrný školní prospěch, což plyne i z jejich podstatně nižší intelektuální kapacity v porovnání s populací. Většina z nich se dopouštěla záškoláctví, vztah ke škole a vzdělávání byl silně negativní - v tomto směru lze nastíněné faktory hodnotit jako

preincidenční znaky možného kriminálního jednání a tedy vhodný okamžik pro včasnou intervenci.

Neopomenutelným faktorem výrazně působícím na chování jednotlivce je neformální (zejména vrstevnická) skupina. Přestože většina mladistvých ze zkoumaného vzorku osob byla výchovně špatně ovlivnitelná, velmi snadno jsou ovlivnitelní navenek, tzn. bez větších obtíží podléhají tlaku vrstevnické skupiny – party, která může být také významným spouštěcím mechanismem delikventního chování. Uvedený jev tzv. nízkého prahu ovlivnitelnosti lze pak zpětně spojit s problematikou citového strádání v rodině, nízkým intelektem, nevyspělostí jedince nebo například snahou o seberealizaci.

V neposlední řadě závažnou skutečností vyplývající z provedeného průzkumu je fakt, že ve věcech trestných činů páchaných mladistvými a výčtu uložených sankcí, nejsou ihned přijímána dostatečně účinná opatření směřující k zajištění řádné výchovy dětí a mládeže, ale soudy často automaticky postupují podle určité „hierarchie přísnosti sankcí“. Ne vždy je takový postup vhodný, mírnější sankce se mívá účinkem a opakovanost delikventního nebo kriminálního chování je jen otázkou času.

12 Navrhovaná opatření

Navrhovaná opatření k problematice kriminality mladistvých lze rozdělit do několika oblastí, které by však měly spolu vzájemně korespondovat a to jak z hlediska prevence, tak z hlediska samotného řešení dané problematiky.

- ***Aplikace zákona č. 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže a dalších právních norem v oblasti kriminality mládeže***

Je nepochybné, že řešení kriminality mládeže si obecně, jak z hlediska prevence, tak samotného výkonu soudnictví ve věcech mládeže, zaslouží individuální a jasně diferencovaný přístup od klasického trestního řízení. Otázkou však zůstává a v praxi (zejména v přípravném řízení při odhalování trestné činnosti spáchané mladistvými) se potvrzuje, že tento zákon přinesl i řadu omezení a navýšení administrativních úkonů při vyšetřování. Při aplikaci zvláštních ustanovení o trestním stíhání mladistvých je obtížné zajistit účast obhájce a v některých případech i orgánu pověřeného péčí o mládež v mimopracovní době, což nepříznivě ovlivňuje rychlost trestního stíhání.

Zákon o soudnictví mládeže je rovněž koncipován k co nejmenší stigmatizaci pachatelů z řad mládeže a minimalizaci dopadů z hlediska vyšetřování a projednávání věci samé (zejm. místní příslušnost, zacházení s osobními údaji, nutná obhajoba apod.) – dalo by se říci, že v tomto směru ZSM upřednostňuje práva pachatele z řad mládeže před právy poškozeného. Původní idea této „pozitivní diskriminace“ však jednoznačně ztrácí efekt u recidivujících mladistvých pachatelů a pachatelů násilné trestné činnosti.

Otevřená zůstává i otázka účinnosti soudem ukládaných sankcí. Jednak nepříznivě působí průtahy v řízení, čímž se trestní postih mladistvého oddaluje a klesá tak výchovná úloha opatření a dále soud leckdy neakceptuje stanoviska sociálních kurátorů k druhu ukládaného opatření, které se pak mívá účinkem. ***Na základě výše uvedených skutečností vyplývá potřeba vyvolat odbornou diskuzi nad stávající platnou úpravou ZSM a v těchto bodech provést její novelizaci.***

Dosavadní systém ochrany dětí a mládeže před negativními vlivy společnosti je roztržštěn do celé řady legislativních předpisů v trestněprávní, občanskoprávní a obchodněprávní oblasti. Mnohé normy jsou však nevyhovující nebo jsou často obcházené. ***Z tohoto důvodu je nutné připravit jednotný systém legislativní ochrany dětí a mladistvých zejména ve vztahu k negativnímu vlivu médií, nejlépe v rámci zvláštního zákona.*** Ten by měl obsahovat konkrétní

předpisy omezující přístup dětí k mravně škodlivým tištěným a audiovizuálním médiím, ke zdraví škodlivým a návykovým látkám. Rovněž by měl jasně stanovit věk pro vstup do veřejně přístupných prostor, jako jsou diskotéky, noční kluby, bary, herny apod. Zákon by dále měl stanovit především povinnosti pro prodejce uvedených mravně závadných a zdraví škodlivých produktů a poskytovatele služeb, a dále různé druhy sankcí za jejich porušování. S tím by souvisel i jasně definovaný systém kontrol dodržování platných právních předpisů v oblasti mravní ochrany mládeže.

• **Školská zařízení**

Škola jako instituce zajišťuje socializaci jedince, upevňuje sociální vazby mezi vrstevníky, učí jedince samostatnosti, kontaktu a jednání se spolužáky, vrstevníky. Zpracovaný průzkum jednoznačně prokázal významný vliv působení školy na kriminalitu mladistvých, zejména z hlediska výskytu preincidenčních ukazatelů. Vliv školy ani samotní školští pedagogové však nemají dostatečné kompetence ke komplexnímu řešení delikventního chování jednotlivců, vliv školy je z hlediska přímé intervence nedostačující a je zde postrádána užší a zejména pak aktivní spolupráce s dalšími odborníky (psycholog, sociální kurátor apod.). Přitom právě škola je jedním ze základních nositelů prevence kriminality.

Navrhovaným opatřením v tomto směru je posílení postavení a vliv školy ve výchovných otázkách mládeže a vytvoření prostoru pro užší vzájemnou spolupráci mezi školou, rodinou a specialisty. V otázkách prevence kriminality mládeže pak navrhuji zintenzivnit spolupráci školských zařízení s bezpečnostními složkami (hasiči, policie, vězeňská služba) a dětskými odborníky (pedagogicko-psychologická poradna); samotný preventivní program zaměřit na aktuální problémy v oblasti kriminality mládeže konkrétního školského zařízení.

Dalším opatřením je zavedení komplexní evidence neomluvených hodin, záškoláctví, snížení známek z chování a způsobů řešení těchto jevů na školách. Dané opatření povede k podchycení shora uváděných preincidenčních indikátorů a bude tak možné včasnou intervencí delikventnímu chování předcházet.

• **Rodina**

Rodina je základní socializační jednotkou společnosti, v níž dochází k přípravě lidského jedince na život v širším společenském celku a k uskutečňování většiny základních potřeb člověka. Ve výkonu svých přirozených funkcí (biologicko-reprodukční, socializační, ekonomická, emocionální aj.) není role rodiny plně nahraditelná žádným jiným subjektem, ani

co do formy, ani co do naplnění účelu těchto funkcí. Rodinné prostředí je tedy ideálním místem pro stimulaci příznivého rozvoje dětí, zázemím, v němž prožívají pocity přátelství, sympatie, lásky, bezpečí.

Stále více se setkáváme s výchovnými problémy dětí a s disociálním chováním stále mladších dětí. Příčin je mnoho – vrozené předpoklady, dědičné zatížení, postižení jedince. Hlavní vinu na vzniku těchto problémů má však klima v rodinném prostředí, výchovné metody. To platí i pro vývoj dětské agresivity, kterou zejména ovlivňuje sociální prostředí dospívajících a jejich postavení v rodině. V zásadě se růst dětské agresivity spojuje se zanedbávající výchovou, s pocity nejistoty a s nedostatkem citového zázemí. V horším případě hraje významnou roli i přímá zkušenost s násilím mezi členy rodiny.

Z tohoto důvodu je vhodné zaměřit se na reformu systému podpory prarodinných služeb a intervenčních center (manželské a rodinné poradny, poradny pro ženy a dívky, poradny pro oběti domácího násilí, pedagogicko-psychologické poradny, kurzy výchovy k manželství a odpovědnému rodičovství, centra podpory rodiny ve vzdělávacím systému apod.), která by měla odrážet zvýšenou pozornost státu vůči rodině. Širší podporu by měly získat služby asistenčního typu napomáhající rodinám v jejich přirozeném prostředí obnovit základní výchovné funkce a udržet si svou autonomii.

13 Seznam použitých zdrojů

- BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004. 179 s. ISBN 80-7220-180-8.
- BUDILOVÁ, L. HITR T. *Policista v multikulturním prostředí*. Praha: Ministerstvo vnitra, 2005. 89 s. ISBN 80-903510-1-8.
- DRTILOVÁ, J. KOUKOLÍK, F. *Odlišné dítě*. Praha: Vyšehrad, 1994. 134 s. ISBN 80-7021-097-4.
- DRTILOVÁ, J. KOUKOLÍK, F. *Vpousta deprivantů*. Praha: Markopulos, 1996. 303 s. ISBN 80-901776-8-9.
- ELLIOTT, M. *Jak ochránit své dítě*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. 173 s. ISBN 80-7178-034-0.
- FRANCEK, J. *Zločin a trest v českých dějinách*. 1. vyd. Praha: Eouromedia group, 1999. 463 s. ISBN 80-242-0087-2.
- GJURIČOVÁ, J. ŽDÁRSKÝ, M. *Vývoj kriminality v České republice se zvláštním zřetelem na kriminalitu dětí a mládeže*. [online]. Praha: Ministerstvo vnitra, 1999. [cit. 12. 11. 2006]. Dostupné z internetu: <http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/1999/9901/vyvoj.html>.
- HARTL, P. HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 774 s. ISBN 80-7178-303-X.
- KOUKOLÍK, F. *Vzpousta deprivantů*. 1. vyd. Praha: Makropulos, 1996. 303 s. ISBN 80-901776-8-9.
- MAREŠOVÁ, A. a spol. *Kriminalita v roce 2003*. 1. vyd. Praha: Kufr, 2005. 116 s. ISBN 7338-038-2.
- MAREŠOVÁ, A. *Trendy kriminality v ČR z pohledu roku 2000*. Sociologický časopis 2001, ročník 37. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2001. ISSN 0038-0288.
- MATOUŠEK, O. *Dospívání chlapců v Čechách a na Moravě*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. 175 s. ISBN 80-7178-121-5.
- MATOUŠEK, O. *Mládež a delikvence*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. 335 s. ISBN 80-7178-226-2.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. 124 s. ISBN 80-901424-7-8.
- RÖHR, P. H. *Hraniční porucha osobnosti*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 117 s. ISBN 80-7178-724-8.
- ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme - jde o to jak*. Praha: Portál, 1998. 143 s. ISBN 80-7178-250-5.

- SKOBLOVÁ, J. *Historie trestního práva*. [online]. Juristic: 2000. [cit. 14.10.2006]. Dostupné na internetu: <http://trestni.juristic.cz/31486/clanek/trest>.
- VANÍČKOVÁ, E. *Tělesné tresty dětí*. 1. vyd. Praha: Granada, 2004. 116 s. ISBN 80-247-0814-0.
- VEČERKA, K. a spol. *Kriminologické charakteristiky dětí s nařízenou ústavní a ochrannou výchovou*. Sociologický časopis 2001, ročník 37. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2001. ISSN 0038-0288.
- ZAPLETAL, J. a kol. *Kriminologie: II. díl*. 3. upravené vyd. Praha: Policejní akademie České republiky, 1999. 170 s. ISBN 80-7251-003-7.
- Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.
- Zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží.
- Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon.
- Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád.
- Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině.
- Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě.
- Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže).
- *Statistické přehledy*. [online]. Praha: Český statistický úřad, 2007. [cit. 3.1.2007]. Dostupné na internetu: <http://www.csu.cz/vdb/>.
- *Statistické přehledy*. [online]. Praha: Ministerstvo vnitra, 2007. [cit. 5.1.2007]. Dostupné na internetu: <http://www.mvcr/statistiky/>.
- Zpráva 24th Conference of European ministers of justice. Moscow. In: *Penological Information*. [CD-ROM]. Bulletin NPC, Praha: Ministerstvo vnitra, 2003.
- *Rozhodnutí Ústavního soudu o zrušení části ustanovení § 171 odst. 1 písm. d) trestního zákona č. 140/1961 Sb., v platném znění, za účasti Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR - ÚS 31/96*. [online]. Brno, 1997. [cit. 3.1.2007]. Dostupné na internetu: http://www.judikatura.cz/cgi-bin/jus/aspi_lit_4?WVCNC+399+jus-1.

14 Seznam tabulek a grafů v textu

➤ Tabulky

- Tabulka 1: Počátky trestní odpovědnosti a zletilosti ve státech Evropské unie, (viz text – s. 42).
- Tabulka 2: Vývoj počtu mladistvých v ČR v jednotlivých letech, (viz text – s. 46).
- Tabulka 3: Podíl trestné činnosti mladistvých v %, (viz text – s. 49).
- Tabulka 4: Vzdělání matky a otce zkoumaného vzorku klientů, (viz text – s. 50).
- Tabulka 5: Přehled důvodů vedoucích k nařízení ústavní a ochranné výchovy, (viz text – s. 55).
- Tabulka 6: Přehled objasněnosti majetkové trestné činnosti v ČR v letech 2001 – 2005, (viz příloha č. 2).

➤ Grafy

- Graf 1: Struktura trestné činnosti mladistvých v roce 2005, (viz text - s. 13).
- Graf 2: Struktura nezaměstnanosti v ČR podle vzdělání 2000 – 2004, (viz text – s. 27).
- Graf 3: Vývoj kriminality mladistvých v letech 1995 – 2005 v ČR, (viz text – s. 45).
- Graf 4: Vývoj porodnosti v ČR v letech 1965 – 2005, (viz text – s. 46).
- Graf 5: Vývoj nápadu majetkových trestných činů a přestupků 2000 – 2003 v %, (viz text – s. 47).
- Graf 6: Struktura trestné činnosti dětí a mladistvých za období let 2000 – 2005, (viz text – s. 48).
- Graf 7: Negativní faktory ovlivňující vztahy v rodině (vyjádřeno v %), (viz text – s. 51).
- Graf 8: Školní prospěch vybraného vzorku mladistvých klientů, (viz text – s. 53).
- Graf 9: Důvod pro zavedení klienta u sociálních kurátorů, (viz text – s. 54).

15 Seznam příloh

- Příloha č. 1: Rozhodnutí Ústavního soudu o zrušení části ustanovení § 171 odst. 1 písm. d) TZ č. 140/1961 Sb., v platném znění, za účasti Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR - ÚS 31/96, (viz text – s. 33).
- Příloha č. 2: Přehled objasněnosti majetkové trestné činnosti v ČR v letech 2001 – 2005 (viz text – s. 48).
- Příloha č. 3: Dotazník k sumarizaci údajů získaných studiem dokumentace vybraného vzorku klientů, (viz text – s. 49).

Rozhodnutí Ústavního soudu o zrušení části ustanovení § 171 odst. 1 písm. d) TZ č. 140/1961 Sb., v platném znění, za účasti Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR - ÚS 31/96

> Článek 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte stanoví, že zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoliv činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány. Posuzováno z pohledu tohoto článku Úmluvy pak nelze považovat za zájmu dítěte přiměřenou a vhodnou takovou formu řešení, která kriminalizuje mladistvého, který se nedokáže vyrovnat s nařízenou ústavní výchovou. Ústavní soud proto dospěl k závěru, že řešit případy porušení, jednoznačně v zájmu nezletilého nařízené ústavní výchovy, trestněprávními prostředky, tak jak to činilo v napadené části ustanovení § 171 odst. 1 písm. d) trestního zákona, aniž by navíc jakkoliv rozlišovalo a bralo v úvahu různé důvody vedoucí k nařízení ústavní výchovy - a to i při vědomí zvláštní úpravy trestního zákona vztahující se na mladistvé - je v rozporu s čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte. <

Ústavní soud ČR

rozhodl v plénu o návrhu Okresního soudu v Kutné Hoře na zrušení části ustanovení § 171 odst. 1 písm. d) trestního zákona č. 140/1961 Sb., v platném znění, za účasti Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR,

t a k t o :

Dnem vyhlášení tohoto nálezu ve Sbírce zákonů se z r u š u j e část ustanovení § 171 odst. 1 písm. d) zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, vyjádřená slovem "ústavní".

Ve zbývajících částech, pokud bylo navrhováno zpětné zrušení části tohoto ustanovení ke dni 1.9.1995, se návrh z a m í t á .

O d ů v o d n ě n í :

I.

Ústavní soud ČR obdržel dne 21.10.1996 návrh Okresního soudu v Kutné Hoře na zrušení části ustanovení § 171 odst. 1 písm. d) trestního zákona č. 140/1961, v platném znění, vyjádřené slovem "ústavní". Uvedený soud projednává pod sp. zn. 6 T 13/96 trestní věc proti obžalovanému, mladistvému P. H., svěřenci Výchovného ústavu mládeže K. L., na kterého byla podána obžaloba pro trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí podle § 171 odst. 1 písm. d) trestního zákona, kterého se měl dopustit tím, že dne 26.9.1995 odjel z ústavu na dovolenou s termínem návratu do 20 hodin dne 28.9.1995, přičemž ve stanovené lhůtě se do ústavu nevrátil, ačkoliv rozsudkem Okresního soudu v Liberci ze dne 12.1.1996, sp. zn. P 514/78, mu byla nařízena ústavní výchova, čímž se dle obžaloby měl dopustit závažného jednání, aby zmařil účel ústavní výchovy, která mu byla soudem uložena.

Okresní soud v Kutné Hoře usnesením ze dne 19.9.1996 trestní stíhání, vedené proti mladistvému P. H. podle § 224 odst. 5 trestního řádu, přerušil, když se v podstatě ztotožnil s argumentací obhájce obžalovaného o protiústavnosti ustanovení § 171 odst. 1 písm. d) trestního zákona v té jeho části, podle níž je trestné i maření účelu ústavní výchovy.

V odůvodnění svého návrhu Okresní soud v Kutné Hoře uvedl, že vychází především z toho, že ve smyslu ustanovení čl. 9 Úmluvy o právech dítěte (dále jen "Úmluva") je možno dítě oddělit od jeho rodičů proti jejich vůli pouze v případech, že je takovéto oddělení potřebné v zájmu dítěte. Uvedené ustanovení Úmluvy je pak v právním řádu České republiky realizováno právě institutem ústavní výchovy, která tudíž může být nařízena pouze v zájmu dítěte. Jestliže je tedy možno ústavní výchovu nařizovat výlučně v zájmu dítěte, pak se ustanovení § 171 odst. 1 písm. d) trestního zákona, ve znění zákona č. 152/1995 Sb., kterým bylo do citovaného ustanovení vloženo slovo "ústavní", příčí obecné zásadě, podle které nemůže být

pachatelem ani účastníkem trestného činu ten, na jehož ochranu je příslušné ustanovení, o jehož porušení jde, určeno. Takovéto trestní stíhání dítěte, které se odmítá podrobit výlučně v jeho zájmu nařízené ústavní výchově, má podle navrhovatele stejnou logiku jako trestní stíhání osoby, která se pokusila o sebevraždu, za návod k trestnému činu účasti na sebevraždě podle § 230 trestního zákona, či stíhání mladistvého, který byl soudním rozhodnutím svěřen do výchovy jednoho z rodičů a požádá druhého z rodičů, aby toto rozhodnutí nerespektoval a v rozporu s takovýmto rozhodnutím ho odňal z výchovy toho rodiče, do jehož výchovy byl mladistvý svěřen, za návod k trestnému činu únosu podle § 216 trestního zákona. V této souvislosti poukazuje navrhovatel i na pochybnosti o vhodnosti uvedeného ustanovení vyjádřené v komentáři k trestnímu zákonu, který byl vydán v roce 1995 v nakladatelství C.H.Beck/ SEVT. Soud je proto přesvědčen o tom, že napadená část ustanovení trestního zákona je v rozporu s ústavním pořádkem ČR, zejména s čl. 9 Úmluvy, navrhuje proto jeho zrušení dnem 1.9.1995, a to vzhledem k tomu, že z napadeného ustanovení žádné osoby nenabýly žádných práv, a proto v souladu s principem právní jistoty by mělo dojít k jeho zrušení ke stejnému datu, k jakému zákon č. 152/1995 Sb. nabyl účinnosti.

Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, jejíž vyjádření si Ústavní soud vyžádal podle § 69 zákona č. 182/1993 Sb., ve svém písemném vyjádření podepsaném předsedou v podstatě poukazuje na Úmluvu, která stanoví zásadu, že dítě nemá být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, Úmluva však připouští takové oddělení dítěte od rodičů, které je potřebné v zájmu dítěte a jež je určeno příslušným úřadem na základě soudního rozhodnutí v souladu s platným právem v příslušném řízení. Obdobně Listina základních práv a svobod (dále jen "Listina") uvádí, že nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu, na základě zákona. Tyto základní zásady Úmluvy i Listiny jsou provedeny zákonem o rodině, o.s.ř., zákonem o školských zařízeních a dalšími normami nižší právní síly, zejména vyhláškami ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Ústavní výchova přichází v úvahu tehdy, kdy výchova dítěte je vážně ohrožena nebo ji nelze z jiných vážných důvodů zabezpečit a rovněž tehdy, kdy má za cíl poskytnout dětem a mládeži s negativními jevy chování preventivně výchovnou péči. Zákon č. 152/1995 Sb. doplnil ustanovení § 171 trestního zákona tak, že se rozšířila ochrana soudních rozhodnutí proti maření účelu nebo ztěžování výkonu též o ochranu soudního rozhodnutí nařizujícího ústavní výchovu. V odůvodnění návrhu zákona č. 152/1995 Sb. k dotčenému ustanovení předkladatel uvedl, že podle dosud platného ustanovení § 171 odst. 1 písm. d) trestního zákona bylo trestným činem jen maření nebo ztěžování ochranného léčení nebo ochranné výchovy. Maření nebo podstatné ztěžování výkonu ústavní výchovy osobou, vůči níž toto opáření směřuje, nebylo postižitelné, a to ani podle § 171 odst. 3 trestního zákona. Přitom z hlediska obsahu těchto institutů a věcných důvodů pro jejich uložení není v praxi mezi ochrannou a ústavní výchovou výraznější rozdíl a nebezpečí, které pro společnost představují mladiství na útěku z ochranné nebo ústavní výchovy, je rovněž stejné. Z tohoto důvodu předkladatel návrhu zákona č. 152/1995 Sb. navrhl stejně postihovat případy závažného ztěžování nebo maření ochranné i ústavní výchovy. Je nepopíratelné, že předkladatel návrhu měl na mysli pouze a zejména ústavní výchovu určenou pro problematickou mládež, i když vedle takové ústavní výchovy existuje i ústavní výchova pro opuštěné nebo osiřelé děti. Ve vyjádření se připouští, že toto ne úplně citlivé rozlišení typů ústavní výchovy v trestním zákoně může skutečně vést k domněnce, že jakýkoliv útěk z dětského domova musí být stejně kvalifikován jako útěk z výchovného ústavu pro mládež se zvýšenou výchovnou péčí. Určitým východiskem z tohoto stavu, který nastal přijetím novely ustanovení § 171 odst. 1 písm. d) trestního zákona, je nezbytnost, aby všechny dotčené orgány pečlivě zkoumaly okolnosti, pohnutky, následky jednání nezletilého a podnět k trestnímu řízení z důvodu maření nebo ztěžování výkonu úředního rozhodnutí dávaly jen v případech, kdy je naplněna skutková podstata o maření ústavní výchovy nařízené nezletilému z výchovných důvodů. Při případném vyhovění návrhu na zrušení části napadeného ustanovení se pak ve vyjádření nedoporučuje jeho rušení zpětně k 1.9.1995, s ohledem na nevhodnost zavádění zpětné působnosti právních norem do našeho právního řádu. Vyjádření také potvrzuje, že zákon č. 152/1995 Sb. byl schválen potřebnou většinou poslanců zákonodárského sboru dne 29.6.1995, byl podepsán příslušnými ústavními činiteli a byl řádně vyhlášen. V závěru vyjádření je pak vyjádřeno stanovisko, že zákonodárský sbor jednal v přesvědčení, že přijatý zákon je v souladu s Ústavou, ústavním pořádkem ČR a naším právním řádem, a je na Ústavním soudu, aby posoudil ústavnost napadeného ustanovení a vydal příslušné rozhodnutí.

II.

Z těsnopisecké zprávy o 32. schůzi Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR (sněmovní tisk č. 1675 a 1803), konané ve dnech 20. - 30.6.1995, vyplývá, že zákon č.152/1995 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon ČNR č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákon č.189/1994 Sb., o vyšších soudních úřednících, a zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů, jímž mimo jiné bylo novelizováno také ustanovení § 171 odst. 1 písm. d) trestního zákona, byl dne 29.6.1995 přijat potřebnou většinou hlasů, totiž 126 hlasy (3 poslanci hlasovali proti, 29 se zdrželo hlasování). Uvedený zákon byl vyhlášen v částce 40, ročníku 1995, Sbírky zákonů ČR, rozeslané dne 2.8.1995, lze tedy konstatovat, že byl přijat a vydán v mezích ústavně stanovené kompetence a ústavně předepsaným způsobem (§ 68 odst. 2 zákona č. 182/1993 Sb.).

III.

Objektem trestného činu maření výkonu úředního rozhodnutí, jehož formální znaky skutkové podstaty vymezuje ustanovení § 171 trestního zákona, je zájem na řádném výkonu rozhodnutí státních orgánů. Již v úvodu je třeba přitom zdůraznit, že nikoliv všechna rozhodnutí soudů či jiných státních orgánů jsou rozhodnutími, jejichž výkon je tímto ustanovením chráněn. Novela trestního zákona provedená zákonem č. 152/1995 Sb. doplnila s účinností od 1. září 1995 napadené ustanovení tak, že rozšířila ochranu soudních rozhodnutí proti maření účelu nebo ztěžování jejich výkonu též o ochranu soudního rozhodnutí nařizujícího ústavní výchovu. Do účinnosti uvedené novely trestního zákona bylo trestným činem podle ustanovení § 171 odst. 1 písm. d) jen takové jednání, které mařilo nebo ztěžovalo účel ochranného léčení nebo ochranné výchovy - tedy účel ochranných opatření ukládaných podle trestního zákona.

Ústavní výchova na rozdíl od ochranných opatření je institutem rodinného práva. Jde o výchovné opatření ukládané podle § 45 odst. 3 zákona o rodině. Podle tohoto ustanovení může soud nařídít ústavní výchovu, jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě, nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit. Jestliže je to v zájmu nezletilého nutné, může soud nařídít ústavní výchovu i v případě, že jiná výchovná opatření nepředcházela. Z důležitých důvodů může soud prodloužit ústavní výchovu až na jeden rok po dosažení zletilosti.

Z toho, co bylo uvedeno, vyplývá, že ústavní výchova, přesněji řečeno rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy, se svou povahou vymyká z rámce ustanovení § 171 odst. 1 trestního zákona, v platném znění, které v zásadě chrání výkon těch rozhodnutí soudu, případně jiných státních orgánů, která jsou vydávána v souvislosti s trestním řízením, kdy jde v podstatě o postih jednání, které maří účel vazby nebo trestu, porušování režimu stanoveného některými druhy trestů či ochranných opatření. Ochranná opatření, mezi která patří kromě zabránění věci také ochranné léčení a ochranná výchova, na něž se vztahuje ochrana napadeného ustanovení § 171 odst. 1 písm. d) trestního zákona, jsou jedním z druhů trestněprávní sankce a jejich uložení je tedy podmíněno již spáchaným trestným činem a odsouzením za něj, popřípadě činem, který by byl, nehledě k osobě pachatele, činem trestným. (Jsou také ukládána buď samostatně, jako jediný možný prostředek, nebo namísto trestu, popřípadě vedle trestu - vždy však v souvislosti s již spáchaným trestným činem.)

Při posuzování důvodnosti návrhu navrhovatele na vypuštění slova "ústavní" z ustanovení § 171 odst. 1 písm. d) trestního zákona, v platném znění, je tedy třeba mít na zřeteli odlišný charakter právního institutu ústavní výchovy oproti institutu ochranné výchovy, k němuž jak Poslanecká sněmovna ve svém vyjádření, tak i důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona č. 152/1995 Sb. ústavní výchovu v podstatě přirovnává. Základní podmínkou pro uložení ochranné výchovy mladistvému podle § 84 trestního zákona je jeho odsouzení za trestný čin jím spáchaný. Osobám mladším 15 let se ochranná výchova sice ukládá v řízení občanskoprávním, avšak opět jen za podmínky, že taková osoba spáchala již čin, který by byl - nehledě k věku pachatele - činem trestným (§ 86 trestního zákona). Ochranná výchova tedy jako jedno z ochranných opatření (§ 71 trestního zákona), které má sloužit k dosažení účelu trestního zákona, je druhem trestněprávní sankce. Naproti tomu ústavní výchova představuje výchovné opatření, které má vytvořit co nej příznivější podmínky pro výchovu nezletilého dítěte a je především výchovným, nikoliv represivním

opatřením. Je také v mnoha případech nařizována tehdy, když se výchovu dítěte nepodařilo zajistit jinou individuální péčí, například i v situaci vyvolané faktickou absencí vhodné osoby, která by mohla výchovu zajistit. Reálně tedy přicházejí v úvahu i situace, kdy nezletilý svým chováním nemusel před nařízením ústavní výchovy sám zavdat příčinu k tomuto opatření, kterým pak soud řeší v zájmu dítěte zajištění jeho řádné výchovy. Ústavní výchovu tedy nelze chápat jako formu sankce nebo povinnosti dítěti uložené, přitom pomínou-li podmínky, které si nařízení ústavní výchovy vynutily, soud ústavní výchovu zruší. Na ústavní výchovu je proto třeba nahlížet jako na krajní případ řešení řádně nezajištěné výchovy dítěte tak, jak to má na mysli Úmluva o právech dítěte, z hlediska jejích ustanovení je třeba podle názoru Ústavního soudu napadené ustanovení posuzovat. Tato Úmluva, která je nepochybně mezinárodní smlouvou o lidských právech a základních svobodách, byla formou sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí ČSFR ve Sbírce zákonů vyhlášena pod č. 104/1991 Sb. poté, co s Úmluvou vyslovilo souhlas Federální shromáždění ČSFR a prezident ČSFR ji ratifikoval. Ratifikační listina byla uložena u generálního tajemníka OSN, depozitáře Úmluvy, dne 7.1.1991. Po zániku ČSFR převzala Česká republika práva a závazky z uvedené mezinárodní smlouvy podle čl. 5 odst. 2 ústavního zákona ČNR č. 4/1993 Sb., o opatřeních souvisejících se zánikem České a Slovenské Federativní Republiky, svou sukcesi do této smlouvy s platností od 1.1.1993 oznámila dopisem ministra zahraničních věcí ČR, který byl uložen u generálního tajemníka OSN, jako depozitáře Úmluvy, dne 22. února 1993 a jeho přijetí bylo potvrzeno dne 7.7.1993.

Uvedená Úmluva, již je Česká republika ve smyslu čl. 10 Ústavy ČR vázána, již ve své preambuli zdůrazňuje, že dítě pro svou tělesnou a duševní nezralost potřebuje zvláštní záruky a péči. V čl. 3 odst. 1 Úmluva stanoví, že zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoliv činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány. Toto ustanovení má povahu vnitrostátně bezprostředně použitelné ("self - executing"). K přímému použití je uvedená norma způsobilá s ohledem na svou dikci (.....zájem dítěte.....při jakékoliv činnosti), která je dostatečně a natolik jasná, aby povinné subjekty, jimž je adresována - subjekty vnitrostátní - byly schopny upravit odpovídajícím způsobem své chování. Posuzováno z pohledu tohoto článku Úmluvy pak nelze považovat za zájem dítěte přiměřenou a vhodnou takovou formu řešení, která kriminalizuje mladistvého, který se, ať již z jakýchkoliv důvodů, nedokáže vyrovnat s nařízenou ústavní výchovou. Ústavní soud proto dospěl k závěru, že řešit případy porušení - jednoznačně v zájmu nezletilého nařízené ústavní výchovy - trestněprávními prostředky, tak jak to činí napadené ustanovení (aniž by navíc jakkoliv rozlišovalo a bralo v úvahu různé důvody vedoucí k nařízení ústavní výchovy), a to i při vědomí zvláštní úpravy trestního zákona vztahující se na mladistvé, je v rozporu s čl. 3 odst. 1 Úmluvy, a proto návrhu navrhovatele na zrušení části napadeného ustanovení vyhověl.

Na uvedeném závěru pak nemohly nic změnit ani důvody, které zákonodárce vedly k přijetí napadeného ustanovení, totiž ochrana společnosti před nebezpečím, které pro společnost představují mladiství na útěku z ústavní výchovy, neboť při poměřování dvou v kolizi stojících zájmů, tj. právě uvedeného zájmu na ochranu společnosti se zájmem na řádné výchově a harmonickém rozvoji každého nezletilého dítěte, je to právě zájem dítěte, který je třeba považovat za převažující.

Navrhovatelem navrhovanému zpětnému zrušení části napadeného ustanovení k datu účinnosti zákona č. 152/1995 Sb., tj. k datu 1.9.1995, Ústavní soud nevyhověl, neboť zpětnému zrušení brání požadavek na zachování právní jistoty, nehledě k tomu, že v situaci, kdy Ústavní soud ruší ustanovení trestního zákona, stejné účinky, jaké by přineslo zpětné zrušení napadeného ustanovení, v podstatě zajišťuje ustanovení § 71 odst. 1 a 3 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu.

Pro úplnost a zcela na závěr je třeba dodat, že navrhovatelem namítaný rozpor napadeného ustanovení s čl. 9 Úmluvy, který v podstatě stanoví podmínky, které musí být dodrženy v případech oddělení dítěte od rodičů proti jejich vůli, nebyl shledán.

P o u č e n í : Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat.

V Brně dne 9. dubna 1997

Předseda Ústavního soudu České republiky:
JUDr. Kessler v. r.

Tab. 6: Přehled objasněnosti majetkové trestné činnosti v ČR v letech 2001 – 2005

majetková (krádeže vloupáním, krádeže prosté) 2005

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII:
zjištěno	82	144	231	296	380	459	556	639	715	789	895	973
objasněno	17	37	66	83	106	122	147	175	201	225	260	288
v %	20,73	25,69	28,57	28,04	27,89	26,58	26,44	27,39	28,11	28,52	29,05	29,60

majetková (krádeže vloupáním, krádeže prosté) 2004

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII:
zjištěno	78	178	283	388	496	588	659	778	869	962	1070	1147
objasněno	9	35	82	105	132	150	170	198	221	236	296	328
v %	11,54	19,66	28,98	27,06	26,61	25,51	25,80	25,45	25,43	22,78	27,66	28,51

majetková (krádeže vloupáním, krádeže prosté) 2003

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII:
zjištěno	123	242	361	460	570	650	744	863	949	1025	1103	1181
objasněno	19	35	71	95	130	150	191	211	246	274	292	321
v %	15,45	14,46	19,67	20,65	22,81	23,08	25,67	24,45	25,92	26,73	26,47	27,18

majetková (krádeže vloupáním, krádeže prosté) 2002

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII:
zjištěno	89	196	344	433	547	665	783	909	1004	1135	1258	1398
objasněno	30	52	71	98	128	169	200	238	259	322	349	401
v %	33,71	26,53	20,64	22,63	23,40	25,41	25,54	26,18	25,80	28,37	29,74	28,68

majetková (krádeže vloupáním, krádeže prosté) 2001

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII:
zjištěno	110	249	395	529	675	814	944	1078	1190	1316	1406	1507
objasněno	29	55	111	154	183	214	235	285	315	347	380	401
v %	26,36	22,09	28,10	29,11	27,11	26,29	24,89	26,44	36,47	26,37	27,03	26,61

Zdroj: statistiky Policie ČR, 2001 - 2005

Dotazník k sumarizaci údajů získaných studiem dokumentace vybraného vzorku klientů

2003	1	2	3	4	5	6	7	8	9
pohlaví									
věk při umístění do ústavní péče									
etnicita									
rodina ze které přišel/přišla									
základní destabilizační prvek rodiny									
vzdělání rodičů matka/otec									
hodnocení školního prospěchu									
absence ve škole omluvená/neomluvená									
důvod zavedení svazku klienta na USOP									
důvod nařízení ústavní/ochranné výchovy									
typ ústavu, do kterého byl/a umístěn/a									
věk při odchodu z ústavní péče									
důvod odchodu z ústavní péče									
trestná činnost během ústavní péče/na útěku									
tr. činnost páchaná samostatně/ve skupině									
počet útěků (samostatně/ve skupině)									

Pozn. údaje jsou zpracovány pomocí kódového číselníku